

Reich, Deleuze & Guattari ve Lyotard'ın Arzu Anlayışlarından Hareketle Kapitalizm ve Arzu İlişkisi

The Relationship of Capitalism and Desire with Reference to Desire Understandings of Reich, Deleuze & Guattari and Lyotard

Mustafa SOLMAZ*

Öz

Bu çalışmada kapitalizm ile arzu arasındaki ilişki Wilhelm Reich, Gilles Deleuze, Félix Guattari ve J. François Lyotard'ın görüşlerine müracaat edilerek izah edilmiştir. Reich'in teorisinde üretim sürecinde gerekli olan emekçi ve yedek-emekçi kitlesini garanti altına almak, üretilen malların satılacağı yeni pazarlar açmak için girişilecek savaşlarda silah altına alınacak kitlenin devamını sağlamak v.b. şeyler için kapitalizmin arzuları bastırıldığını iddia ettiği anlaşılmıştır. Deleuze ve Guattari'nin teorisinde yeniden üretimin yapıldığı yer olan aile içerisinde kapitalizmin arzuları hapsediği ve onu da Oidipus kompleksi vasıtasıyla aşağı ve olumsuz bir şey haline getirdiği tespit edilmiştir. Bunun için de onların arzunun işleyişini ailevi alanın dışına çıkarmaya ve sahip olduğu hareketi sonsuz hale getirmeye çalıştıkları öğrenilmiştir. Son olarak Lyotard'ın ekonomi ile insan vücudunun yoğunlukları arasında libidinal bir ekonomi geliştirmeye çalıştığı bundan önce de arzu ile fanteziyi ilişkilendirdiği ve bunun için de figürel kavramından bahsettiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kapitalizm, arzu, psikanaliz, şizoanaliz, figür.

Abstract

In this study, the relationship between capitalism and desire has been explained with reference to the views of Wilhelm Reich, Gilles Deleuze, Félix Guattari and J. François Lyotard. In Reich's theory, it is understood that he claims that in order to ensure the mass of laborers and reserve labourers who are necessary in the production process and to provide the continuation of the masses to be called to arms in the battles to open new markets where the goods which will be produced will be sold etc., capitalism suppresses desires. In the theory of Deleuze and Guattari, it is determined that capitalism territorialise desires into the family where reproduction is made and makes it down and negative through the Oedipus complex. For this, it is learned that they are trying to move working of desire out of the familial space and to make its movement infinite. Lastly, it is understood that Lyotard associates desire with fantasy before he tried to develop a libidinal economy between the economy and the densities of the human body.

Key Words: Capitalism, desire, psychoanalysis, schizoanalysis, figure.

Giriş

Her geçen gün daha fazla tüketmeye başladığımız, tüketici bir toplum haline geldiğimize ve bu durumun da bizleri iyi bir yerlere götürmediğine değinen söylemlerin artan bolluğuna rastlarız. Çevremizdeki arkadaşlarımız, dostlarımız, büyüklerimiz, yalnızca din adamlarımız değil bilim adamlarımız, uzmanlarımız da sürekli olarak bu durumdan dert yanmaktadırlar. Fakat bir türlü nereden işe koyulacağımız noktasında somut programlar sunamamaktadırlar. Sunmaları durumunda ise ne yazık ki bunlar uygulanabilir olamamaktadır. Biz bu araştırma ile onların yapamadıkları şeyi gerçekleştireceğimizi iddia etmiyoruz. Yalnızca bu işin doğasını anlamak için kapitalizm ve arzu arasındaki ilişkiyi inceleyen önde gelen teorisyenlerin görüşlerini anlamaya çalışacağız.

Kapitalist sistemle yakından ilişkili olan Hitlerci yönetimin¹ Alman toplumunda başa geçmesinin nedeninin bir kimsenin çılginca planlarının gerçekleşmesi değil de bütün bir

* Dr. Öğr. Üyesi, İnönü Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, mustafa.solmaz@inonu.edu.tr.

¹1932-1939 yılları arasında (Weimar Cumhuriyeti'nde olduğu gibi) ekonomik açıdan merkezleşmenin sağlanması için büyük sanayicilerin desteklenmesi; onlarla yarışamayan üreticilerin ise iş dünyasından silinmeleri, tasfiye edilmeleri önemlidir. İhmal edilmemesi gereken bir şey daha vardır, o da mali zorluklardan oldukça bunalmış olan Hitler'in partisi, biraz bu sıkıntıları atlatmak biraz da parti programını izah etmek üzere 27 Ocak 1933'de Düsseldorf'a çağırılmıştır. Bu toplantının sonucunda sözde anti-kapitalist eğilimlerine rağmen

toplumun onu arzulasının sonucu olduğunu belirten Reich, böylesi bir şeye yol açan sebebin de o toplumu oluşturan bireylerin zorba kişilik yapıları olduğunu söyler. Cinsel arzuların özgürce bir şekilde gerçekleştirilmesinin engellenmesi yoluyla bireylerin zorba kişilik yapıları edineceğini ifade eden Reich, buna yol açan şeyin ise kapitalist düzenin işleyişine uygun bir forma bürünen tekeşli aile yapısı olduğunu iddia eder. Ölüm içgüdüsünü ve onun bu dünyadaki yansımaları olan mazoşizm ile sadizmi, eros gibi birincil bir güdü olarak görmeyen kendi dönemindeki olumsuzlukları açıklayamayacağını farkına varan Reich, bunları birincil güdülerin engellenmesinin, sapmasının sonucunda ortaya çıkan ikincil güdüler olarak kabul eder. Eros gibi birincil güdülerin engellendiği yer olan tekeşli aile yapısının asıl olarak yapmaya çalıştığı şey bireylerin sahip oldukları libidinal enerjilerin düzensiz bir şekilde harcanmasını engellemek, onların toplum için faydalı hale gelmesini sağlamak, cinsel arzular ile nüfus üretimini ilişkilendirmektir. Cinsel arzuların meşruiyet kaynağına nüfusun üretilmesi sorununu yerleştirmektedir.

Nüfusun yeniden üretim merkezinin aile olduğunun farkında olan Deleuze ve Guattari ise kapitalist toplumda arzunun ailevi alan içerisinde yerliyurtlulandırılıp Oidipus karmaşasıyla aşağılandığını düşünürler. Arzunun yatırım yaptığı alanın kesinlikle aile ile sınırlı olmadığını, onun dışına taşıp halklara, toplumlara yayıldığını temellendirebilmek için de arzuyu yersizyurtsuzlaştırmaya çalışırlar. Arzunun sınırlandırıldığı mekânın dışına çıkarılması, onun hareketini engelleyecek unsurların elemine edilmesiyle mümkün olabilir. Bu unsurlar cinsellik, eksiklik, bireysellik, fantezi ve haz'dır. Onların arzu ile bir tutulmasına daha doğrusu arzunun bahsedilen kavramlarla izah edilmesine karşı çıkılmalıdır. Çünkü bunlar arzunun sonsuz çevrimini sınırlandırmakla kalmayan, onu sonlandıran şeylerdir. Arzu temelde negatif ve eksikliğe dayanan bir şey olarak değil, hiçbir eksikliği olmayan pozitif bir güç olarak görülmelidir.

Deleuze ve Guattari'nin özenle kaçındıkları fantezi kavramıyla arzuyu ilişkilendiren Lyotard'ın perde arkasındaki mücadele ettiği isim yapısalcı psikanalizin önde gelen teorisyeni Lacan'dır. Düşlerin işleyişinin Lacan'ın belirttiği gibi dilsel olmadığını aksine resimsel olduğunu belirten ve bundan dolayı da figürel kavramını önplana alan Lyotard'ın vardığı nokta bilinçdışı figürel olanla birleştirebilecek olan fanteziden hareketle arzunun tanımlanmasıdır.

Kasılıp Genleşme ve Kapitalizm

Reich'in teorisinde bastırılanın ne olduğunu anlamak açısından öncelikli olarak genel anlamıyla onun teorisinin temel izleklerine yer vermekte yarar var. Reich belli bir dönem psikanaliziyle oldukça yakın bir şekilde çalışmış ancak daha sonradan onun sembollerin yorumlanmasının ve serbest çağrışıma dayalı ilkesinin açıklayamadığı durumları tespit etmiştir. Bunlardan ilki, psikanalitik yöntemin her şeyden önce hastanın konuşması ve psikanalistin sorularına yanıt vermesiyle ilişkilidir. Bundan dolayı konuşamayan ya da oldukça uzunca bir süre tedavi görmesi sebebiyle bu yöntemlerin farkına varan ve psikanalisti kandırmaya çalışan bir hasta için bahsedilen psikanalitik yöntemler etkili değildir. Hastanın hayatını etkileyen olaylar, dil öncesi dönemden kaynaklanmışsa o zaman bu tedavi yine çaresiz kalmaktadır (Reich, 1994, s. 38, 278). Sorunlar daha da uzatılabilir ancak tüm bunların anlatmak istediği bir şey var o da, psikanalitik tedavinin belirli bir oranda dilsel gelişime bağlı kalması ve bu bundan dolayı çeşitli sorunları çözmede yetersiz kalmasıdır.

---

partinin programının büyük sanayicilerin menfaatine uygun olduğu anlaşılmış, ona bir milyon marklık yardım yapılmıştır. Bu yardımı alan Hitler parti içerisindeki muhalifleri, özellikle de sol eğilimli olanları etkisiz hale getirmeyi başarmış ve 30 Ocak günü muhafazakâr partiye istediği garantileri veren Hitler, Reich'ın (Alman İmparatorunun) şansölyesi olmak üzere çağırılmıştır (Pirenne, trhszb, s. 1713; Pirenne, trhszc, s. 1727).

Uygulayacağımız yöntem dile bağlı olmayan, bundan dolayı hastanın konuşmak zorunda olmadığı ve konuşmasa bile bedensel görünümüne, kaslarına bakarak onun sorunlarını tespit etmekle kalmayacak, tedavi edecek bir şey olmalıdır (Reich, 1994, s. 268-269; Reich, 1991a, s. 337-338, 401). Aradığımız yöntem bitkisel terapidir ve onun amacı insan kaslarında birikmiş olan enerjileri serbest bırakmaktır. İnsanın sahip olduğu enerjinin harcanmamasından dolayı kaslar kaskatı kesilir ve zırhlı hale gelirler. Zırhsız insan yoktur fakat kimi insanların zırhlarının katılığı diğerlerine göre daha fazladır. Reich, kaskatı kesilmiş zırhlı yapıya ilkin boyun bölgesinden ağrı çeken hastalarda rastlamıştır. Onların temel özelliği, konuşma güçlüğü çekmeleri, konuşamamalarıdır. O bölgeye bitkisel terapiyi, kasların gevşetilmesini amaçlayan yöntemi uygulayan Reich, hastada kimi değişikliklere rastlar. Araştırmalarını sürdürdükçe sadece boyun bölgelerinde değil, vücudun başka bölgelerinde, göğüs, bel kısmında vb. yerlerde de zırhlı yapılara rastlar. Başlangıçta vücudun alt kısmından zırhları kırmaya çalışmış ancak daha sonradan her kırılan zırhtan doğan enerjinin bir başka halkaya takılı kaldığını anlamış ve tam aksi yönden, vücudun üst kesiminden yani boyundan alta doğru zırhları kırmayı amaçlamıştır (Reich, 1995, s. 190). Böylece daha çok başarı elde edilmiştir. Ancak vücudun alt kısmından değil de üst bölgesinden başlanan zırh kırma işleminin diğerine göre daha üretken bir sonuç elde etmesinin sebebi bizce tartışılır. Çünkü vücudun enerji bölgesi, karın bölecidir (Reich, 1991a, s. 14; Reich, 1983, s. 207) ve aşağıdan da yukarıdan da başlansa gelip varılan yer burasıdır ve oranın ötesindeki zırhların kırılmama riski vardır. Vücudun üst kısmından zırhları kırmaya başladığımızda göğüs bölgesine, oradan da belin kimi kısımlarına kadar geldiğini varsaydığımızda, varacağımız yer karın bölecidir. Reich'in teorisinden hareketle şu soruları soralım: Karın bölecenin ötesine geçmemiz durumunda aşağıdaki kırılan zırhlardan açığa çıkan enerji nereye gidecek, tekrar karın bölecine mi gelecektir? Ya da vücudun alt bölgelerinden zırhları kırmaya başladık diyelim, böyle yapmamız durumunda varacağımız yer yine karın bölecidir. Oraya varmamız durumunda, üstte kalan zırhların kırılmaması durumu ortaya çıkar, onlar için karın bölecini aşık diyelim, göğüs, boyun, çene vb. kısımlarındaki serbest kalan enerjiyi ne yapacağız, onların da tekrar karın bölecine döndüğünü mü kabul edeceğiz? Ya da kırılan her zırhtaki enerjinin başka bir yere hareket etmeden orada harcandığını mı söylemeliyiz? Cevapları zor olan bu soruları bir kenara bıraktığımızda bitkisel terapinin önemli bir sonuca yol açtığını görürüz. O da sorunların kaynağını enerji birikiminden ve onun harcanmamasından hareketle açıklamasıdır. Psikolojik problemlerinin kaynağını bilinçdışı değil, somut anlamdaki enerji ve onun harcanmamasında görmesidir. Bu bağlamda Reich, Freud'un ruhsal nevroz analizlerinden uzaklaşmış ve onun güncel nevroz yaklaşımını benimsemiştir. Soyut nevrozla kastedilen şey, sorunların kaynağının bilinçdışı yer aldığı, Oidipus karmaşasıdır; güncel nevrozlarla anlatılmak istenen şey ise insanın sahip olduğu cinsel enerjinin ya aceleyle tam olarak harcanmaması ya da hiç harcanmaması veya aşırı derecede harcanmasından doğan tatminsizliktir (Reich, 1981, s. 34-35, 263-265; Reich, 1982, s. 25; Reich, 1994, s. 83-84-85; Laska, 1984, s. 26, 37-38). Dönüşümceli (isteri) ve saplantılı nevrozlardan oluşan ruhsal nevrozlara karşılık, kaygılı nevrozlar ve sinir argınlığı olmak üzere güncel nevrozların iki türü vardır. Yarıda kalan sevişme ya da cinsel perhiz kaygılı nevrozun sebebi iken; aşırı derecede kendini doyurma ise sinir argınlığının nedenidir. Yapılan şey de birincilerin tam anlamıyla cinsel enerjilerinin harcanmasını sağlamak, ikincilerin ise aşırılıklarını engellemek olmuştur. Bunlardan özellikle ilki, Reich'in kuramında önemli değişikliklere yol açmıştır ve bedensel boşalma kuramını bulmasına yol açmıştır. Bedensel boşalma kuramı, bitkisel terapi yöntemi ile cinsel ekonomi arasında yer alır ve Reich 1922'de bedensel boşalma gücünü, 1935'te ise bedensel boşalma tepkisini bulmuştur. İnsanın sahip olduğu cinsel enerjinin istemsiz kas hareketleriyle boşaltılması anlamına gelen bedensel boşalmanın bedensel gerilim, dirimsel

elektrikle² yüklenme, dirimsel elektrik yükünün boşalması ve bedensel gevşeme şeklinde dört temel süreci vardır (Reich, 1994, s. 16, 245). İlk cinsel gerilim bütün vücutta özellikle de yürek ve karın bölgesinde hissedilir. Uyarılma yavaş yavaş üreme organlarında duyulmaya başlanır. Üreme organlarına kan akışı hızlanır. Kan akışının artması sonucunda üreme organları şişer, şişmenin verdiği gerilmeyle dirimsel enerji yükü belli bir düzeye eriştikten sonra çırpınma, biyolojik sistemin bütünüyle kasılması başlar. Böylece dirimsel enerji yükü boşaltılmış olur (Reich, 1983, s. 22). Enerjinin yayılımının iki doğrultusu vardır, bunlardan ilki vücudun merkezinden dışarıya, ikincisi ise vücudun dış kısmından içeriye doğrudur. Vücudun merkezinden dışarıya doğru yayılan enerji, cinsel açıdan uyarılmayla, vücudun dışarisından içeriye doğru olan enerji yayılımı ise yürek daralmasıyla, kaygıyla ilişkilidir. Bunlardan birincisi genişlemeyi, ikincisi ise daralmayı, kasılmayı ifade eder.

Enerjinin bu iki doğrultuda yayılımı ile tek hücreli canlıların aldıkları besini yakıp yıkmaları ve onu enerjiye dönüştürmeleri arasında büyük benzerlikler keşfeden Reich, genişip-kasılmanın aslında bütün canlılarda ortak olan bir enerji hareketi olduğunu fark eder. Onun canlı olanlarla canlı olmayanlar arasındaki sınır noktasını oluşturduğunu anlar. Bundan dolayı kendi dönemindeki varlıkların nasıl meydana geldiğini açıklayan kuramlara karşı çıkar, onların yerine kendi kuramını geliştirir. Varlıkların nasıl meydana geldiğini açıklayan kuramlardan ilki gizemci yaklaşımdır ve o, organik duyuların bize ait olduğunu anlamamış, onu başka bir şeye Tanrı'ya ya da şeytana yormuştur. İkincisi ise makineci/devinimci yaklaşımdır, o da canlıların hücrelerden, hücrelerin başka hücrelerden, o hücrelerin yumurtalardan, yumurtaların da havadaki uçan tohumlardan meydana geldiğini iddia etmiştir (Reich, 1983, s. 252-253; Reich, 2006, s. 14; Reich, 1995, s. 49). 1936 yılında Oslo Üniversitesi, Bitkibilim Kürsüsüne tek hücreli amipler için giden Reich, oradaki araştırmacıya bunların nasıl meydana geldiklerini sormuştur. Araştırmacı da içinde su yosunu bulunan deney tüpünü karıştırarak onları göstermiştir. Tek hücreli amiplerin nasıl oluştuğu sorusuna oradaki araştırmacı, havadaki uçan tohumların gelip su yosununa yapıştıklarını söyleyerek yanıt vermiştir (Reich, 1983, s. 255). Aynı şeyi kendisi de denemeyi isteyen Reich, birçok deney yapmış fakat daha başka sonuçlara ulaşmıştır. Bunlardan ilki, mikroptan arıtılmamış bir suya biraz saman parçasının daldırılıp çekilmesidir ki tek hücreli amiplerin varlığına rastlanmamıştır. Fakat saman parçasının suda bekletilmesi sonucunda liflere ayrıldığı, ilksel canlıların oluşmaya başladığı gözlemlenmiştir. Aynı şeye mikroptan arıtılmış suda ve çeşitli dışsal şeylerden temizlenmiş, arıtılmış olan saman parçasının suda bekletilmesi sonucunda da ulaşılmıştır. O zaman liflere ayrılmanın, kesecikleri bölünmenin saman parçasının suda bekletilmesi sonucu olduğu anlaşılmıştır fakat Reich'in yaptığı araştırmalar bu bölünmeye sadece suda rastlanılmadığını; onun yumurtada, kömürde ve deniz kumunda da geçerli olduğunu göstermiştir. Tüm bu saydıklarımızda keseciklere ayrılma ve bu keseciklerin içinde de mavi renkli ışımaya görülmüştür ki Reich, buna orgon kabarcıkları demiştir. Orgon kabarcıkları, mavi renkli ışık saçan kesecikler anlamına gelir ve ona PA denir. Daha güçlü ışık saçan kabarcıklara ise deniz kumunda rastlanılmıştır ve Reich ona SAPA demiştir. Bir de tersi yönde keseciklere bölünme vardır, buna da T basili denir. Her türlü hastalığın ya da ölümün kökeninde yer alan T basilleri, enerjisini yitirmiş keseciklerdir. Başlangıçta bunların kökenlerinin dışarıda olduğu düşünülmüş ancak araştırmalar yapıldıkça (özellikle kanserle ilgili Reich'in yaptığı çalışmalar) aslında bunların sebebinin de insanın vücudunun içerisinde olduğu anlaşılmıştır (Reich, 1983, s. 38, 104, 234). Bir çarpma ya da darbe sonucunda

² "Dirimsel" kavramı canlıya ait, canlıya özgü anlamlarına gelir ve bundan dolayı da yabancı kökenli "bio-" kelimesiyle karşılaşılır. İleriki bölümlerde Reich, iki tür dirimsel enerjinin varlığından bahsedecektir. Bunlardan birincisi insanda bulunan orgon enerjisidir, onun için "bio-" bileşenli bir kavranmak mümkündür. İkincisi evrendeki kozmik enerjidir, o da dirimsel enerjisinin diğer bir türüdür, insandaki enerjinin kaynağıdır. Dirimsel enerji kavramının sadece "bio-" bileşenli bir kelime olarak kullanılmasının kozmik enerjiyi izah edemeyeceği düşünülmüştür. Bundan dolayı dirimsel kavramı olduğu gibi bırakılmıştır.

hücrelerin ya da dokuların bazılarının hareketlerinin kesildiği, kaskatı kesildikleri bundan dolayı da genişip-kasılmalarının engellendiği, bu engelleme sonucunda da hücrelerin oksijen alamadıkları anlaşılmıştır.

Orgon enerjisinin bulunmasını sağlayan deney tüplerinin temizlenip havalandırılmasından sonra da mavi ışık saçmaya devam ettikleri görülmüştür. Deney anında tüplerin ışık saçmalarından daha doğal bir şey olamaz fakat deney tamamlandıktan ve tüpler yıkanıp havalandırıldıktan sonra onlar hala ışık saçıyorsa, bunun nedeni başka bir şey olmalıdır. Yine benzeri bir ışımaya karanlık bir odada rastlanmıştır. Yanan ışık söndürüldükten sonra zifiri karanlık bir odanın renginin zamanla açıldığı, külrengi-mavi renkte, sise benzer ışık izlerinin hareket ettiği bulgulanmıştır. Yine güneşe bakıldıktan sonra kapatılan gözde ışık yayılımlarının olduğu anlaşılmıştır. Son olarak geceleyin göğün en karanlık noktalarında da benzeri ışımalara rast gelinmiş, Ay'a doğru dönüldüğünde ise bu ışık yayılımlarının ortadan kalktığı fark edilmiştir. Mavi ışık salınımlarının ne deney tüpleriyle ne araştırma laboratuvarıyla ilgisinin olmadığı, onun kaynağının başka bir şey, hava olduğu anlaşılmış ve buna da acunsal yani kozmik enerji denilmiştir. Orgon, kozmik enerjinin insandaki, en temelde de bütün canlılardaki karşılığıdır ve onun kaynağı yine bu kozmik enerjidir(Reich, 1983, s. 111-112, 123; Reich, 1995, s. 219; Reich, 1981, s. 142).

İnsanın doğayla, bütün canlı varlıklarla ortak noktada buluşmasını sağlayan şey orgon enerjisidir ve onun anlamı da etrafı zarla çevrilmiş, mavi ışık saçan enerjidir. Orgon enerjisinin içinde bulunduğu bion kabarcıklarının ortaya çıkışı, keseciklere bölünme yoluyla olur, keseciklere bölünme ise ilk canlı varlıkların, tek hücreli amiplerin ortaya çıkmasını sağlar. Tek hücreli varlıkların en temel hareketi aldıkları besini enerjiye çevirmek için genişip-kasılmadır, bu hareket tarzı ise insanın sahip olduğu enerjiyi boşaltmasının en temel yoludur.

Reich'in arzudan anladığı şey cinsel enerjidir ve onun harcanmasının en tabii yolu istemsiz genişip-kasılmadır ve ona ket vurulmasının birçok sebebi vardır. Anaerik ilkel topluluklarda Malinowski'nin çalışmalarından yararlanan Reich'a göre hiçbir bedensel boşalma güclüğü çeken insana rastlanmaz. Bunun sebebi anaerik ilkel topluluklarda cinsel ilişkilerin daha özgürce gerçekleştirilmesidir. İlkel topluluklarda birbirlerine biraz Hindistan cevizi, inci ya da meyve veren çocuklar, sonradan gidip çalılar arasına saklanırlar ve sevişme oyunu anlamına gelen "kayta" başlar (Malinowski, 1992, s. 61; Reich, 1987, s. 37-38). Anne-babaların çocuklarının oynadığı bu oyuna yönelik herhangi bir olumsuz tavırları yoktur sadece evin içerisinde oynanmasına karşı çıkarlar. Genç kızların şenliklerinden birisi olan "katuyasi"lerde ise tören sırasında kızlar etrafındaki erkeklerle ilgilenmiyor gibi davranırlar. Bunu gören erkekler onların yanına gelir ve karşılıklarına dikilirler, onlara kayıtsız bir şekilde kendi aralarında konuşmaya başlarlar. Zamanla onlarla kızlar arasında laf atışmaları başlar ve böylece birbirlerine yaklaşırlar. Erkekler beğendikleri kızlara aynı kayta'da olduğu gibi çeşitli hediyeler verirler ve onların sundukları şeyin kabul edilmesini, yaptıkları teklifin onaylanması olarak anırlar ve ormanlık ya da çalılık alana giderler. Orada çeşitli şeyler yerler, içerler, şarkı söylerler ve belli bir zaman sonra onlardan bazıları sevgililerini alıp çalılıkların arkasına giderler, kimse de bu duruma aldırılmaz. Ayrıca köy meydanında herkesin gözü önünde sevişilen "kayasa"lar da vardır. Kayasa'larda öyle ileriye gidilir ki sevişenlerin üç ya da dört adım ötesinde bu etkinliklere katılanların yalnızca karıları ya da kocaları değil, onların erkek ya da kız kardeşleri bile vardır ve bu hiçbir şekilde olumsuzluk olarak görülmez. Diğer bir şey olan ve gençlerin sevgilileri ile bir araya gelip buluştukları "bukumatula" ise "bekârlar evi" anlamına gelir ve burada birden fazla çift vardır. Orada bulunan çiftlerin birbirlerini rahatsız etmeden sevişebilmeleri için ya birbirlerinin yatmalarını beklemeleri ya da hepsinin aynı şeyi yapıp birbirlerine aldırılmaları gereklidir. Gençler arasında birbirlerini gözetme ya da gösteriş yapma diye bir şey yoktur, olamaz çünkü çiftlerden birine sarkıntılık

yapma ya da ayartma, suç sayılır ve ona “kaylası” denir (Malinowski, 1989, s. 18; Malinowski, 1992, s. 69-73; Reich, 1987, s. 48).

Daha birçoğu sıralanabilecek oyunlar ya da törenlerin gösterdiği şey, ilkel anaerik topluluklarda cinsel ilişkilerin kötülenmediği, özgürce gerçekleştirildiğidir. Fakat bu durum devam etmez, ne zaman ki ilkel topluluğa çıkar ve mülkiyet ilişkileri girmeye başlar, o zaman bu cinsel etkinliklere de ket vurulmaya başlanır. İlkel topluluklarda mülkiyet ve sınıf ilişkilerinin belirmeye başlaması, birden fazla kadınla evlenme hakkına sahip olan ve bundan dolayı büyük gelir elde eden şefin, anaerik topluluğun miras ilkelerine aykırı olarak bu birikimini kendi oğluna bırakma çabalarının sonucunda doğmuştur. Anaerik topluluklardan ataerik topluluklara geçişin bir diğer sebebi, toplulukların daha çok zora ve güce dayalı işbölümünü gerektiren tarıma dayalı üretime geçmeleridir. Fiziksel açıdan daha fazla gayreti gösterebilecek olan erkektir ve bu güce sahip olduğundan dolayı da o egemen hale gelir. Anaerik topluluklardan ataerik topluluklara geçişin bir başka sebebi ise büyük hayvan sürülerinin yetiştirilmeye başlanmasıdır. Hayvan sürülerinin büyük miktarda yetiştirilmeye başlanmasının ataerik toplulukların başlangıcının temeli olarak görülmesinin sebebi, önemli oranda mülkiyet birikimine yol açmasıdır. Bu gelir kaynağı, tarla tarımcılığının yayılmasıyla birlikte üzerinde ekim yapılan toprakların, o topraklar üzerindeki evlerin ve son olarak onlarda çalışan kölelerin mülkiyet konusu haline gelmesiyle birlikte daha da artmıştır (Morgan, 1986, s. 106-107). Son açıkladığımız Morgan'ın bakış açısına benzer şekilde birikimin artışıyla ataerik topluluklara geçiş arasında bağlantı kuran bir diğer isim de Malinowski'dir ve o, bunu “evlenme yardımı” uygulamasıyla açıklar (Malinowski, 1992, s. 84-87). İlkel topluluklarda her evlenen çifte, kızın ailesi ya da kardeşleri tarafından geçim yardımı yapılır ve şef, birden fazla kadınla evlenme hakkına sahip olduğundan her evlendiği kadın için geçim yardımı alır. Bunun sonucunda topluluk içerisinde eşitsizlik oluşur ve sınıf ilişkileri belirmeye başlar (De Marchi, 1994, s. 191). Sınıf ilişkilerinin ortaya çıkışı, birinci olarak daha fazla gelir elde etmeye başlayan erkeklerle kendilerinden dolayı geçim yardımı yapılan kadınlar arasında görülür. İkinci olarak şefin ailesiyle diğerleri arasındaki eşitsizlik belirir. Birikimini kendi çocuğuna bırakmak, elinde bulundurduğu büyük miktardaki mülkiyet konusu şeylerin başkalarına geçmesine engel olmak için şef, çocuğunu iyi bir evlilik yapmaya zorlar. İyi bir evlilikten kasıt, daha önceki yapılan geçim yardımının geri dönmesidir. Çünkü önceden şef, evlenmesi sebebiyle kendi kız kardeşinin ailesine geçim yardımı yapmıştır ve eğer kendi çocuğunu kız kardeşininkiyle evlendirirse, erkek çocuğunun kız kardeşinin kızıyla bir aile kurmasını sağlarsa daha önceden yapmış olduğu geçim yardımı tekrar döner. Şefin çocuğunun kız olması durumunda ise yapılacak bir şey yoktur, mecburen o da geçim yardımı yapacaktır. Fakat ilk durumda şefin dikkatli olması lazımdır ve önceki geçim yardımının geri dönebilmesi için çocuğunun rastgele cinsel ilişkilerine engel olmalıdır. Çünkü bu ilişkilerin düzenli hale gelmesi evliliğe yol açar ve şef de amacına ulaşamaz. O zaman çocuğunun başkasıyla değil de kendi kız kardeşinin kızıyla düzenli ilişkiler geliştirmesi için uğraşmalıdır.

Malinowski'nin Trobriand adalarından edinmiş olduğu bilgiler bu yönde iken Amphlett adalarından elde ettiği veriler aksi yöndedir. Amphlett adalarında da hakim olan şey anaerik örgütlenmedir ancak Trobriand adalarına göre bu topluluklarda baba imgesi daha belirgin bir konuma sahiptir ve evlilik öncesi ilişkilere karşı çıkılır. Diğer bir örnek ise hem güçlü bir baba imgesine hem de ataerik bir örgütlenmeye sahip olan Yeni Gine'nin güney kıyısında oturan Mailular'dır ve onlar, cinsel ahlak açısından baskıcıdırlar (Malinowski, 1989, s. 69-70) Tüm bu örneklerin göstermeyi amaçladığı şey artan mülkiyetle birlikte hem cinselliği kısıtlayan kuralların egemen hale gelmesi hem de ataerik toplulukların belirmeye başlamasıdır. Toplulukların anaerikden ataerik örgütlenmeye geçmesi ve cinsel etkinliği sınırlandırmasıdır. Kapitalizmi de bu anlamda son üç dört yüzyıldan hareketle değil de bir mülkiyet, birikim rejimi olarak gören Reich, onun kökenlerini ataerik topluluklara kadar arar.

Kapitalizmi bu uzak geçmişe götürmek ve orada köklerini aramak önemli olmakla birlikte kurulması gereken somut ilişki, onun (kapitalizmin) çıkarlarıyla bütünleşmiş Hitlerci yönetimin başa geçmesinin bir insanın çılgınlığıyla açıklanamayacağı, açıklanmaması gerçeğidir. Aksine kitleler onun yönetimini arzulamışlardır ve onu başa geçirmişlerdir. Geniş halk kesimlerinin böylesi bir baskı yönetimini arzulamalarının ve başa geçirmelerinin nedeni, onların kendisinin (halkın) zorba bir kişilik yapısına sahip olmalarından kaynaklanır. Cinsel arzuların bastırılmasının yol açtığı şey, bedensel boşalmanın engellenmesidir ve istemsiz kas gerilimlerinin engellenmesi de bütün şiddetin, saldırganlığın sebebidir. Trobriand adalarında herhangi bir adam öldürme ya da suçla karşılaşmayan ya da oldukça düşük bir seviyede karşılaşan Malinowski, Amphlett adalarında ve ataerki topluluklarda ise her türden cinayete, suça rastlamıştır. Babanın egemen olduğu topluluklarda cinsel ilişkilere ket vurulması, bedensel boşalmayı zorlaştırdığından zorba kişilik yapısının oluşmasına yol açar. Zorba kişilik yapısının en temel özelliği, bedensel boşalma gücünü çekmesidir. Bedensel boşalma gücünün temelinde yer alan bedensel boşalmanın engellenmesi yatar ve o, her türlü saldırganlığın kökeninde yer alır. Bu durum Reich'in Ölüm içgüdü ve onun dışsal dünyadaki yansımaları olan mazoşizm ile sadizmi birincil güdüler olarak görmediğini, onları ikincil güdüler konumuna yerleştirdiğini gösterir. Başka deyişle kendine ya da bir başkasına acı çektirmenin nedeni, birincil güdü olan Eros'un bastırılmasından doğar. Reich'in ortaya attığı kuram Freud'unkinden önemli oranda farklıdır ve Hitlerci acımasız yöntemleri açıklayıcıdır. Şayet mazoşizm ile sadizmi birincil güdü olarak görseydik, hiç kuşkusuz ortadaki terör ve baskı rejimlerinin varlığını Ölüm içgüdüne bağlı olarak tanımlardık ancak herhangi bir çözüm sunma imkânımız olmazdı (De Marchi, 1994, s. 44-45). Onları birincil güdülerin engellenmesi üzerinden açıklarsak bu durumda birincil olanların işlevlerini yerine getirmeleri durumunda böylesi acımasızlıkların ve saldırganlıkların ortaya çıkmayacağını söyleme imkânına erişmiş olurduk.

Reich tam da bahsettiğimiz şekilde Hitlerce yönetimin başa geçmesini, birincil güdülerin bastırılması sebebiyle ortaya çıkan zorba ve saldırgan kişiliklere sahip halkın böyle bir sistemi kendi köleliklerine, kullaştırılmalarına rağmen arzulamaları üzerinden açıklamaya çalışır. Geniş halk kesimlerinin zorba bir kişilik yapısına sahip olmaları nasıl açıklanabilir? Hiç kuşkusuz, onların cinselliklerine ket vurulmasından hareketle izah edilebilir. Bireylerin cinselliklerine ket vurulması, bedensel boşalmalarının engellenmesi, onların üretimini sağlayan aile vasıtasıyla olur. Buradaki aile ataerki ailenin devamı ve en son şekli olan, anne-baba ile çocuklardan oluşan tekeşli ailedir. Ailenin cinsel arzulara ket vurmasının, onları engellemesinin birinci sebebi bireylerin sahip oldukları cinsel enerjinin boşa harcanmasına engel olmaktır. Bireylerin cinsel enerjilerinin gereksiz şekilde harcanmaması gereklidir çünkü üretim sistemi için etkin bir şekilde çalışacak emekçi kitlesine ihtiyaç vardır bundan dolayı nüfusun üretimi güvence altına alınmalıdır. Cinselliğin sınırlandırılmasının ikinci sebebi, yedek-işgücünün devamını sağlamaktır. Hem halihazırdaki emekçi kitlesinin olası risk ve belirsizliklerine karşı önlem almak hem de onlar arasında rekabet oluşturabilmek için yedek işgücünün tesis edilmesi gereklidir. Cinsel arzulara ket vurulmasının üçüncü sebebi, emperyalist kapitalizmin başka pazarlara ve ülkelere girmesi ve savaşması durumunda lazım olan silah altına alınabilecek nüfus kitlesidir (Reich, 1982, s. 19; Reich, 1977, s. 259). Cinsel arzulara ket vurulmasının dördüncü sebebi ise halihazırdaki kurulu sistemi kabul ettirmektir. Mevcut düzenin kabul edilebilmesi için itaatkâr bireyler gereklidir, itaatin ilk öğrenildiği yer ise ailedir (Reich, 2002, s. 62-63). Bireylere itaatin öğretilmesi ise onların cinsel arzularına karşı durulmasından, engellenmesinden ve çocuğun da bunu kabullenmesinden geçer.

Arzu ve Sonsuz Hareketi

Arzu çoğunlukla kendisine yakın çeşitli kavramlarla karıştırılmakta, birbirlerinin yerine kullanılmaktadır. Oysa ki arzu, onlardan bambaşka bir özelliğe sahiptir. Bunu

göstermek için de öncelikle Reich'in cinsel eksenli arzu kavramına karşı Deleuze ve Guattari'nin karşı çıkışlarına yer vereceğiz. Sonra da diğer kavramlarla arzunun ilişkisini Deleuze ve Guattari'nin görüşlerinden hareketle izahlar getirmeye çalışacağız.

Gerek Reich gerekse de Deleuze ve Guattari'nin arzuya dair paylaştıkları ortak nokta, arzu sorununun üstyapı³ içerisinde yer almadığıdır. Reich sürekli olarak Marxist teoriyi ve onu savunanları ellerinde cinselliğe dair bir teori olmamakla, böyle bir şeyi inşa etmeyi gerekli bulmamakla suçlar (Reich, 1977, s. 234). Çünkü onlara göre ilk önce devrim olacak sonra da diğer sorunlar çözülecektir. Oysa Reich'a göre böylesi bir tutum hiçbir şekilde doğru değildir. Cinsel arzuların geri plana atılması, kendilerini Marxizmin devamı sayan kişilerin ya da partilerin tutumlarında da zorba bir karakterin oluşmasına yol açar. Sadece faşizm değil, Marxizm de zorba bir karaktere sahiptir ve ona Sovyetler üzerinden kızıl buyurganlık adını verir (Reich, 1990, s. 236). Deleuze ve Guattari cinsel arzu değil de genel anlamıyla arzunun (neden cinsel olmadığına birazdan değinilecektir) bir üstyapı sorunu sorunu olmadığını belirtmekle kalmazlar aynı zamanda onu altyapının içine, üretim tarzına dahil ederler ve arzunun üretiminin gerçek olduğunu belirtirler. Bununla da kalmazlar, arzuyu temele alarak bir tarih okuması yaparlar ve “ilkel yerliyurtlu topluluk”, “despotik toplum” ve “kapitalist toplum” uğraklarından bahsederler.

Deleuze ve Guattari'nin Reich'la ayrışmalarının birinci sebebi (arzulamamın karıştırılmaması gereken ilk şey), onun arzuyu cinsellikle sınırlandırmasından kaynaklanır. Psikanaliz arzulamayı genellikle cinsellikle ilişkilendirmiş, cinselliği de cinsiyet ilişkileri açısından analiz etmiştir. Buna göre bir erkek bir de kadın cinsiyeti vardır fakat kadın cinsiyeti namevcuttur. Yani kendi başına özerk bir varlığı yoktur, erkek cinsiyetine bağlıdır, onun değilmesi olarak vardır. Temel cinsiyet erkektir ve kadın onun üzerinden tanımlanır (Deleuze-Guattari, 2014, s. 423-424). Erkek bir penise sahip olandır, kadın ise onun yokluğu üzerinden tanımlanır ve onun kimliği bu eksiklik tarafından konumlandırılır. Kadın, eksik bir cinsiyettir ve bu anlamda da herhangi bir noksanlığı bulunmayan erkek cinsiyetine bağlıdır. Cinsiyete dayalı bir cinsel arzu tanımlaması, erkek ve kadın kimlikleri üzerinden arzuyu analiz eder ki böylesi bir yaklaşım molar bir tutumun ürünüdür. Feminist kuramlara da benzeri açıdan karşı çıkan Deleuze ve Guattari ikilisinin merkeze aldığı şey, Nietzsche'den devrıldıkları yoğunluklar kavramıdır. Kadın ve erkek cinsiyetleri ise yoğunlukları sınırlandırıcı bir etkiye sahiptir.

Deleuze ve Guattari'nin arzu ile cinsellik arasındaki kurdukları diğer bir ilişki, tam tersi bir niteliğe sahiptir ve cinselliği her yöne yaymayı amaçlar. “Gerçek şu ki, cinsellik her yerdedir: bir bürokratin evraklarını okşama, bir yargıcın adaleti sağlama, bir işadammının parayı dolaşıma sokma, burjuvazinin proleteriyayı düzme tarzında vb. Ve libidonun bir yere geçmek için ne eğreltilmelere ne de başkalaşımlara ihtiyacı vardır. Hitler faşistleri tahrik etmiştir. Bayraklar, milletler, ordular ve bankalar birçok insanı tahrik eder.” (Deleuze-Guattari, 2014, s. 421) Cinselliğin her yöne yayılması, cinsiyetsiz bir cinsellikle gerçekleşebilir ve bunu da oldukça genelleştirilmiş bir tabir ile Marx, daha öncesinden insani cinsellik şeklinde belirtmiştir (Deleuze, 2009a, s. 377-378).

Arzulamanın ikinci olarak karıştırılmaması gereken şey eksikliklerdir. Psikanalizin arzunun bir eksiklik olduğunu düşünmesinin kökleri, Platon'un *Şölen* diyaloguna dayanır. İnsanların ataları olan ve iki beden bütünü olarak yaşayan ve bundan dolayı da yuvarlanarak hareket eden Androgynos'lar Zeus'a kafa tutarlar. Zeus bu durumla karşılaştıktan sonra onları Titanlara yaptığı gibi yıldırımlarıyla yok etmeye karar verir. Ancak sonradan insanın atası olan bu türden önceden büyük bir saygı gördüğü için onları ikiye ayırır. Böylece bölünen bedenlerin bir kısmı diğerini arzular (Eflatun, 1958, s. 191a-b; Çalıcı, 2012, s. 8). Bu öykü,

³ Üstyapı ile kastedilen şey, klasik Marxist anlamdaki din, ahlak, sanat vb.'dir.

Oidipus'un kökeninde yatar ve erkeğin kadını, kadının da erkeği arzulamasını açıklar. Bir penisi olan erkek çocuğun bunu tamamlayacak şey annesinde vardır ve bundan dolayı o annesine, penisi olmayan kız çocuğu ise bu eksikliğini ona sahip olan babasına yönelmekle tamamlamaya çalışır ve bu da Oidipus karmaşasını doğurur (Freud, 2011, s. 280-281; Freud, 2012, s. 155-158). Lacan da arzuyu eksiklik üzerinden tanımlar. Ancak burada artık fallus sadece bir penis değildir, dilsel bir şey, sembolik bir değerdir. Penis erkeğin sahip olduğu, kadının sahip olmadığı bir şey iken; fallus bir iktidar simgesidir ve ne erkek ne de kadın ona sahiptir. Başkası ile eksiksiz birleşmeye duyduğumuz arzunun bir gösterenidir (Lacan, 1994, s. 51; Sarup, 2004, s. 31). Deleuze ve Guattari, arzunun eksiklik olarak düşünülmesine karşı çıkarlar çünkü böyle bir anlayış, onun olumlu bir şekilde görülmesine engeldir. Oysa yapılması gereken olumlu bir arzu teorisi ortaya koymaktır, bunun yolu da eksikliğe değil üretime dayalı bir arzu yaklaşımını benimsemekten geçer.

Arzunun üçüncü olarak karıştırılmaması gereken şey, bireyselliktir (Deleuze, 2009a, s. 413). Arzu bireysel değildir aksine o bir araya getirmeye, toplamaya aittir. Arzunun makinik bir şey olarak görülmesi de bununla ilişkilidir. Deleuze ve Guattari, arzunun mekanik değil, makinik olduğunu belirtirler (Deleuze-Parnet, 1990, s. 142). Onların mekanikle ilişkili olarak tavırları, birinci olarak böylesi bir yapının sabit bir niteliğe sahip olduğunu düşünmeleri, ikincisi olarak ise onu ebedi tekrar teorisinde kullanmalarıyla ilişkilidir. Buna göre mekanik tekrar, hiçbir değişikliğe uğramadan aynı olanın tekrarıdır. Oysa yapılması gereken şey, farklı olanın tekrarıdır ve sabit bir niteliğe sahip olmayan aksine üretken bir karakteri olan makinik düşünceyi benimsemektir. Arzunun makinik oluşu üretimi amaçlayan bir makinenin parçalarının birbirlerine bağlanmasını, her bağlanmanın bir öncekinden kesilmesini ve yenisine eklenmesini belirtir. Bunu ifade etmek için meme ve ağız makinelerinden bahseden ikili, başka bir makineye bağlı olan meme makinesine, ağız makinesinin; ona da bir başkasının bağlandığını ve bu durumun sürekli olarak devam ettiğini belirtirler ki buna bağlayıcı ya da üretici sentez denir ("ve... ve sonra"). Bağlayıcı ya da üretici sentez yoluyla üretilmiş olan akışın belli bir kısmına toplum tarafından el konulur ve buna da ayırıcı sentez denir ("ya...ya da") (Deleuze-Guattari, 2014, s. 181). Ayırıcı sentezde söz konusu olan akışları sınırlandırmak, onları kayıt altına almaktır. Kaydetme işleminin ayırt edici sentez yoluyla işleminin sebebi farksızlığın, ayrımsızlığın önüne geçmektir. "Ya herkes bunu yapsaydı, ya herkes annesiyle evlenseydi veya kız kardeşini kendisine saklasaydı? O zaman hiçbir farklılaşma, hiçbir mübadele mümkün olmayacaktı." (Deleuze-Guattari, 2014, s. 180). Üretici ya da bağlayıcı sentez yoluyla üretilmiş olan akışlardan, ayırıcı sentez vasıtasıyla toplum tarafından el konulan enerjinin çıkarılmasıyla karşımıza birleştirici sentez ("öyleyse bu...nun") çıkar. İşte arzulama makinelerinin çalışan parçaları, sabit motoru ve bitişen parçaları Libido, Numen ve Voluptas'tır (Deleuze-Guattari, 2014, s. 180). Libido, bağlayıcı ve üretici sentezin ürünüdür ve bilinçdışının her alana yatırım yapabileceğini ifade eder. Numen, aile tarafından kaydetme amaçlı olarak toplum için el konulan akışları ya da enerjileri belirtir. Voluptas ise geriye kalan akışları ya da enerjileri niteler.

Arzunun sonsuz bağlantısı ve hareketiyle karıştırılmaması gereken diğer bir şey, fantezidir. Arzulamanın üretimi her yönüyle gerçektir ve bu anlamda da Deleuze ve Guattari hiçbir eğreltileme yapmadıklarını belirtirler (Deleuze-Guattari, 2014, s. 547-548). Onların fantezi analizleri temelde iki düşünürün, Hume ile Epiküros'un söylemlerinin analizine dayanır. Hume'a göre anlama yetisinin kurucu ögesi olan çağrışım ilkeleri bitişiklik, benzerlik ve nedensellik olmak üzere üç tanedir ve onların hangisinin ya da hangilerinin egemen olacağını belirleyen şey ise bencillik değil, kısımlıktır. Asıl önemli olan ise nedensellik kısmında fantezinin dahil olması ve kurgusal nedensellik zincirleri üretmesidir (Deleuze, 2009a, s. 259-260). Epiküros'a göre ise teolojik, düşsel ve erotik fanteziler vardır (Deleuze, 2015, s. 301-304). Tüm bunlarda geçerli olan şey imgeleme yetisi ile arzulama yetisi

arasındaki ilişkidir ve bu durum fantezinin gerçekle değil, hayalle, kurguyla ilişkili olduğunu belirtir.⁴ Deleuze ve Guattari'nin düşüncelerinin Lyotard'la uzlaşmama noktası da tam burada olacaktır. Lyotard, arzuda kökensel fantezinin olduğunu ve bu anlamda da bir yoksunluk, sonsuz bir yoksunluk ilişkisi içerisine yerleştiğini belirtecektir.

Son olarak arzu ile haz da birbirleriyle karıştırılmamalıdır. Nerede bir çileci görülse, orada arzunun söz konusu olduğunu belirten Deleuze ve Guattari ikilisi arzulamada sonsuz bir hareketin olduğunu belirtirler ve onun hareketinin kesintiye uğratıldığı ya da sonlandırıldığı yerde ise neşe, sevinç anlamına gelen hazzın doğduğunu ifade ederler. Haz, arzunun hareketinin kesintiye uğratılması ya da sonlandırılmasıdır ve bundan dolayı arzunun sonsuz hareketinin karşısında yeğlenemez (Deleuze, 2009b, s. 137-138). 1972 yılında yayımlanan *Anti-Ödipus*'tan yaklaşık dört yıl sonra (1976'da) ilk cildi yayımlanan *Cinselliğin Tarihi*'nde ısrarla vurgulanan şey, son üç dört yüzyıldır Batı'da hazların bastırılmadığı aksine kısıktırıldığı ve ona dair söylemlerin artmasıdır (Foucault, 2003, s. 45). Sessizce bir karşı hareketi yürüteceğini düşünmenin pekala mümkün olduğu Foucault'nun haz konusundaki ileri sürdükleri oldukça önemlidir ancak belirttiğimiz gibi o (haz) nihayetinde arzunun kesintiye uğratılması ya da sonlandırılması olduğu için yine elverişli bir kavram değildir.

Arzunun çileci olduğunu söylemek önemli riskler taşır. Bauman, bugünün tüketicilerinin ataları olan üreticilerin ömürlerini, üretim bandının birbirinin tıpkısı olan devirleri arasında geçirdiklerini; onların (tüketici olan torunların) ise macera ve değişiklik peşinde giderek çekici bir şeyden ötekine, bir ayartmadan diğerine, küçük bir yiyecek kırıntısından bir başkasına, bir yemden diğerine koşturup durduklarını belirtir. Her bir ayartma, çekicilik, kısıntı ve yem, bir öncekinden daha yeni, farklı ve daha dikkat çekicidir (Bauman, 2012, s. 87-88). Satın alma hevesinin sönmesine izin verilmemesinin nedeni, üretim ve tüketim çarkını işler halde tutmak içindir (Bauman, 2004, s. 228; Yanıklar, 2010, s. 28). Sürekli arzulama ile kapitalizm arasındaki yakın ilişkiyi açıklayanlardan birisi Campbell'dir. Ona göre “modern tüketicilerin davranışlarını açıklayan isteklerin tüketilemezliği, bireylerin sürekli olarak arzulamalarından doğar” (Campbell, 2005, s. 90-91). Yine Tibetliler üzerine araştırma yapan Gold'un, onların hayat döngüsü miti ile tüketim güdüleri ve durumları arasındaki ilişki kurmaya yönelik çalışması (Gold, 1991, s. 46) da bu anlamda önemlidir.

Hareketini sonsuz bir şekilde düşünmenin böylesi risklerini görmüş olduğumuz arzu kavramının cinsellikten, eksiklikten, bireysellikten, fanteziden ve hazdan ayıran Deleuze ve Guattari'ye göre arzunun kendisi nedir? Arzu, bütün hayat enerjileridir ve bu enerjilerin düzenlenme biçimleri çeşitli toplum türlerini oluşturur. Elimizde yalnızca hayat enerjileri ve toplumsal biçimler vardır. Toplumsal biçimler bu enerjilerin ve akışların şu ya da bu tarzda düzenlenmesinin sonucunda oluşan yapılarıdır (Deleuze-Guattari, 2014, s. 50).

İlkel yerli yurtlu topluluk

İlkel yerli yurtlu toplulukta insanların bir araya gelmelerinin dikey ve yatay olmak üzere iki biçimi vardır. Dikey ile kastedilen geriye ya da ileriye doğru uzanan soy ilişkileridir, yatay ise kastedilen ise bir topluluğun kendi içerisindeki geriye ya da ileriye doğru soy ilişkileri değil, başka bir toplulukla girilen ekonomik ve politik ilişkilerdir (Kılıç, 2013, s.

⁴ Arzunun, arzulamanın üretiminin özellikle kurgusal olmadığını ifade etmeleri açısından Deleuze'ün ve Guattari'nin Kant ile anlaşmazlıklarını ortaya koydukları şu cümleler de önemlidir: “Ancak Kant'ın bu tarife örnek olarak batıl inançlara, halüsinasyonlara ve fantezilere başvurması şans eseri değildir: biz gerçek nesnenin ancak dışsal nedensellik ve dışsal mekanizmalarla üretilebileceğinin fazlasıyla farkındayız; yine bu bilgi, arzunun kendi gerçek dışı nesnesini, halüsinasyon ya da hezeyan biçimli nesnesini ortaya çıkarmasını sağlayan onun içsel gücüne bizi inandırmaktan veya bu nedenselliği arzunun bünyesindeymiş gibi temsil etmekten alıkoyamaz.” (Deleuze-Guattari, 2014: 45)

123). Bir ilkel topluluğun diğeriyle etkileşime geçmesi, Strauss'ta mübadele, değış-tokuş vasıtasıyla olur. Mübadele ise yalnızca tüketim nesnelere vb.lerinin değil, kadınların da değış-tokuş edilmesini içerir. Kadınların değış-tokuş edilmesi, gerçek anlamıyla onların mübadelesinden ziyade simgesel olarak bunun gerçekleştirilmesidir, böylesi bir şeyin temelinde de ensest yasağı vardır. Doğal düzende aynı soydan iki insanın birbiriyle evlenmesine yönelik herhangi bir kısıtlama yokken; toplumsal düzende buna engel olunur. Ensest yasağı bir erkeğin annesiyle, kız kardeşiyle ya da kendi kızıyla evlenmesini engelleyen bir kural olmaktan ziyade anneyi, kız kardeşi ya da kendi kızını başkalarına vermek zorunda olmanın bir yoludur. Burada işleyen, potlacın üstün yasasıdır (Lévi-Strauss, 1969, s. 481) Mübadele ilişkileri, barışçıl olarak çözülmüş potansiyel savaşları niteler. Savaşlar ise talihsiz mübadele ilişkilerinden doğarlar. Clastres savaşların, ilkel topluluklar arasındaki ittifak ilişkilerinin kurucu unsuru olduğunu düşünür. Ona göre ilkel toplulukların iki temel özelliğı vardır ve bunlardan ilki onların içsel olarak bölünmemiş olmaları, ikincisi ise dışsal olarak diğer topluluklara karşı bütünsel ve özerk olmalarıdır. Onlar özgürlüklerine son derece düşkünlüdürler ve başka topluluklarla ilişkilerinde özerkliğe oldukça özen gösterirler. Bundan dolayı her türlü mübadele ilişkisinden kaçınırlar çünkü herkesin herkesle değış-tokuş ilişkilerine girmesi, onların arasındaki farklılıkların ortadan kalkmasına ve birbirleriyle yakınlaşmalarına neden olur. Özerkliğın korunması için onların birbirlerine yakınlaşmaları değil, uzaklaşmaları gerekir ve bunun yolu da savaştır. Diğer topluluklar yapılan savaşlar sayesinde bu topluluklar, özerk ve bütünsel yapılarını koruyabilirler fakat rakibin güçlü olması durumunda işler değışir. O zaman da kendilerinin yanında olacak, onlara yardım edecek soylara ihtiyaç duyarlar bunun için de çeşitli ittifak ilişkileri kurarlar. Clastres'te olan şey Strauss'un ifade ettiklerinin aksi yönündedir: önce savaş vardır, mübadele ilişkileri sonra kurulur. Strauss'ta ise önce mübadele vardır, istenmeyen mübadelelerin sonucunda savaş çıkar (Clastres, 1992, s. 195). Mübadelelerin barışçıl olarak çözülmüş potansiyel savaşlar olduğunu düşünürsek bu durumda Clastres'in ona yaklaştığını anlarız, tabii sınırlı anlamda. Çünkü Clastres'te ittifakla, mübadeleyle savaş çözülmez aksine bir savaşta güçlü rakiple karşılaşıldığında ve onun yenilmesi yani savaşın zaferle sonuçlanması istenildiğinde ilkel halklar mübadele ilişkisine girerler. Deleuze ve Guattari ise ilkel topluluklardaki ittifak ilişkilerinin sebebini ne mübadelede ne de savaşta görürler, onlar Nietzsche'ye ve onun "borç" ilişkilerine müracaat ederler. İttifak ilişkileri hısmıllıktan doğmaz, borçtan kaynaklanırlar. Borcun korkunç eşitliği ise verilen zarar = çekilen acı şeklindedir. Buradan bir zulüm sistemi doğar ve bunun üç temel bileşeni vardır, bunlardan ilki şakıyan bir ses, ikincisi ete damgalanan bir gösterge ve üçüncüsü tüm bunlardan zevk alan bir göz'dür (Deleuze-Guattari, 2014, s. 275-277). Zulüm ritüellerinin bu üç bileşeni oldukça önemlidir, onlardan özellikle damgalama hısmıllık ilişkilerindeki biyo-hısmısal hafızanın yerine ittifak ilişkilerinin hafızasını, söz hafızasını inşa eder. "...bir bellek yaratma gereksinimi duyunca, kansız, işkencesiz, kurbansız yapamaz; en korkunç kurbanlar ve rehineler (ilk çocuklar da buraya aittir), en itici sakatlamalar (örneğin iğdiş etmeler), bütün dinsel inançların en acımasız törenleri (ve bütün dinler, en derin temellerin de, en acımasız sistemleridir) – bütün bunların kökenleri, mnemonik'in (hatırlama, anımsama tekniğı-ç.n.) en güçlü yardımcısının acı olduğunu anlamış, şu içgüdüdedir." (Nietzsche, 2011a, s. 77)

İlkel yerli yurtlu topluluklar söze dayalı gruplardır ve onların sestem bağımsız, onun üzerine dizilmeyen bir grafik sistemleri vardır. Bu grafik sistemlerinin sesle birleşmesi, ona itaat etmesiyle de yazı sistemi ortaya çıkar. Söz konusu olan şey, grafik sisteminin ortadan kalkması değil, onun sese bağımlı hale gelmesidir (Deleuze-Guattari, 2014, s. 295). Grafik sisteminin ne olduğunu sorguladığımızda ise elimizde zulüm ritüellerindeki ete damgalanan göstergeden başka bir şey bulunmamaktadır. Bunların ikisi aynı anlama mı gelmektedir, doğrusunu söylemek gerekirse bilmiyoruz. Fakat göstergenin yazı, sembol, şekil olabileceğini düşünersek ve bunlardan özellikle ikincisi ve üçüncüsü ile sesi bir araya getirirsek yazı

sisteminin doğacağını düşünebiliriz. Yazı sisteminin ortaya çıkışı despotik toplumu hazırlar ve yazı ile artık despotik yöneticinin kuralları beyan edilebilir.

Despotik toplum

Despotik toplumla anlatılmak istenen, devlet olgusunun ve onun mekanizmalarının geliştiği evredir. Bu safhada aşkın bir gösteren olan despot bütün akışları üstkodlamaya çalışır, hiçbir kaçışa müsaade etmez. Bütün akışların üstkodlaması, ilkel yerliyurtlu topluluktaki yasaklanmış olan iki ensest yasağının delinmesi ile gerçekleşir ki, bunlardan ilki kız kardeş ile diğeri ise anne ile gerçekleştirilendir. Kız kardeş ile ensestin engellenmesi, ittifak ilişkilerinin hısımlık ilişkilerine dahil edilmesini amaçlar. Anne ile ensestin kabul edilmemesi hısımlıktaki kuşakların önkelerine doğru yön değiştirmemesi yani uzanımın ileriye doğru sorunsuzca devam etmesi içindir. İki ensesti de gerçekleştiren kimdir? “Despotik bir gösteren olarak Caesar’ı (Sezar’ı) ve iki gösterilenini, kız kardeşini ve annesini sürükleyen, deliliğe yaklaştıkça onların gitgide ağırlaştığını hisseden Nietzsche’nin kastettiği nedir? Oidipus’un yumurtadaki hücrese göçe emperyal temsilde başladığı doğrudur: arzusunun yerinden-edilmiş temsil edileniyken, bastıran temsilin kendisi haline gelir. İmkânsız olan mümkün hale gelmiştir; işgal edilmemiş olan sınır, şimdi kendisini despot tarafından işgal edilmiş olarak bulur. Oidipus ismini almıştır, şiş ayaklı despot, sözel temsillere tabi kılınan bedensel temsiller olarak kız kardeşi ve annesiyle birlikte, üst-kodlama sayesinde ensesti icra etmektedir.” (Deleuze-Guattari, 2014, s. 313) İki ensestle ilişkili olarak başlangıçta söz konusu olan Sezar olsa da dikkat edilirse o da genel bir çerçeveye, Oidipus söylenene bağlanır. Karşımızda despotik gösteren olarak Oidipus belirir.

İki ensestin çiğnenmesiyle hem ittifak ilişkilerindeki hem de hısımlıktaki bütün akışlar denetim altına alır ve bu anlamda daha totaliter bir deneyim sistemi oluşur. Bütün akışları denetim altına alan ise daha önceki sistemde acıdan zevk alan göz’dür. Göz zevk alan bir şey değil, gözeten ve denetim işlevlerinde bulunan bir organ haline dönüşmüştür. Despotik toplumda sesin konumu da değişmiştir, acı’dan dolayı çıkan bir şey değildir artık. Yasanın söylediklerini emreden, onları buyuran sesler bütünüdür. Yasalar, despotik yönetimin kuralları ise artık bedenlere işlenmez, parşömenlere ya da taşlara yazılır. “... ses artık şakımaz ama dikte eder, emreder; grafik artık dans etmez, bedenleri canlandırmaya son verir, ama tabletler, taşlar ve kitaplar üzerindeki yazı olarak katılaştır; göz ise okumaya koyulur.” (Deleuze-Guattari, 2014, s. 299) Bu alıntıdan bir şey daha öğreniyoruz ki o da grafiğin bedenle ilişkili olduğu, onun ilkel toplulukta bedenlere işlendiği ve onları canlandırdığı; despotik toplumda ise tabletlere, taşlara, kitaplara yazıldığıdır. Yani grafiğin ilkel topluluklarda borcun anısına bedenlere işlenen göstergelerden oluştuğu, bu göstergelerin ise despotik toplumda başka şeylere yazılan kurallar olduğudur.

İlkel yerliyurtlu topluluktaki zulüm sisteminin temelinde yer alan borç, despotik toplumda sınırsız bir borca, bir varlık borcuna dönüşmüştür. Borcu veren de değişmiş ve sınırlı bir alacaklıdan sınırsız bir alacaklı konumuna erişmiştir. Değişmeyen borcu ödeyen olmuştur ancak o da sınırsız bir borçlu konumuna gerilemiştir. Borcun sınırsız hale, varlık bedeline dönüşmesine yol açan despotik iktidarın dolaylımsızlık hısımlık ilişkileri vasıtasıyla Tanrı’ya bağlanmasıdır, bunu yapan da İbrahim’dür. “Yahya, Yahudiliğin merkezi öğretisinin temelini, İbrahim’e kadar giden bir hısımlık yoluyla Tanrı’yla kurulu ittifaka dair öğretiyeye saldırır.’ ” (Deleuze-Guattari, 2014, s. 282-283)

Despotik iktidarın belirmesiyle tek tanrıcılığın ortaya çıkışı arasında bir ilişki vardır ve bu durum onun, aşkınlaşmasına yol açmıştır. Aşkın gösterenin yapmaya çalıştığı şey ise her zaman akışları üstkodlamaktır. Despotik iktidar bunu gerçekleştirmek için savaş makinesini kullanmıştır. Savaş makinesini kendi iktidarını kurmak için örgütlemiştir. Fakat savaş makinesinin kökeni göçebelere aittir ve onlar da yer değiştirmek zorunda olanlar değildir.

Yerinde dursa bile hareket eden göçebeler bizleri yoğunluk dizilerine, yoğunluk akışlarına yönlendirir. Onların dizilerinden geçmek ise oluşun ontolojisine, kadın-oluşa, erkek-oluşa, böcek-oluşa götürür (Akay, 2005, s. 22). Tüm bu diziler içerisinde ilerlemek, sabit ve katı yapıların egemenliğinden kurtulmayı, onlara karşı bir direniş etiği geliştirmeyi mümkün kılar. Despotik iktidarla göçebeler arasındaki ilişkide savaş makinesini devlet, kendi düzenli ordularını kurmak için kullanırken ve bunu da göçebelere karşı yaparken; bu makineyi göçebeler devlete ve onun egemenlik aygıtlarına yöneltir. Amaç, onun denetimi altına girmemektir. Devletin mekânı denetim altına alması onu pürütüleştirmeye yoluyla olur, oysa ona karşı direnen göçebelerin uzamı pürüzsüz ve kaygandır.

Kapitalist Toplum

Aşkın gösteren olarak despotik iktidar her ne kadar bütün akışları kontrol altına almaya, onları denetlemeye çalışsa da bunda tam olarak başarılı olamaz ve çeşitli kaçış çizgileri gerçekleşir. Bu kaçış çizgilerinden özellikle para ve emek akımları, onların özgürce gelişimi, kapitalist üretim sisteminin doğmasına yol açar. Kapitalizmin ortaya çıkışında geleneğin ve daha başka pek çok şeyin ağır havası ortadan kalkar, bu anlamda onun özgürleştirici yanı vardır. Ancak gerçekte bu kavrayış hiçbir şekilde doğru değildir, kapitalist toplum bir yanda özgürleştirdiğini diğer yanda yeniden yerliyurtlulaştırır. Kapitalizmin salınımı önceki düzenin kod çözümü, aksiyomatik ve yeniden yerliyurtlulaştırma şeklinde gerçekleşir. Aksiyomatığın birçok anlamı vardır ancak burada söz konusu olan şey, soyut niceliklere ve istatistiksel verilere dayalı olmasıdır. Soyut niceliklerin ve istatistiklerin kapitalizmde önemli olmasının sebebi onların en temelde sayısal şeylerle yani parayla ilişkili olmalarıdır. Yeniden yerliyurtlulaştırma yapılırken kendisinden hareket edilecek ilke de aksiyomatik eksendir, para ve onun kâr olanaklarının artırılmasıdır (Deleuze-Guattari, 2014, s. 356-357). Bunu güven altına alacak mekanizmalar ise organsız beden olan paranın hareketinden elde edilen artı-değerin belli kısmını somuran devlet ve bürokrasi aygıtlarıdır. Onlar varlıklarını ve gelişimlerini paranın hareketine borçlu olduklarından, onun en uygun kâr ve birikme koşullarını da hukuksal vb. açıdan tesis ederler.

Kapitalist toplumda devletin ve bürokrasilerin yanında yerliyurtlulaştırıcı bir mekanizma daha vardır ve bu da ailedir. Aile, arzunun belli bir yer içerisine hapsedilmesine, onun aşağılanmasına ve kötülenmesine sebep olur, bunu da Oidipus karmaşası yoluyla yapar. Luther'in Hıristiyanlığın özünü içsel dindarlıkta bulması gibi, Adam Smith'in ve Ricardo'nun kapitalizmin kökeninde soyut emeği görmeleri gibi Freud da arzunun soyut özünü keşfetmiştir (Deleuze-Guattari, 2014, s. 391-392; 430-431) ve onu anne-baba-çocuk üçgenine hapsetmiştir. Ailevi arzu, diğer arzuları temsil eder hale gelmiş ve onların yerine geçmiştir ancak ne var ki çocuk ve ebeveyn ilişkileri içerisinde engellenmiştir.

Psikiyatri özel kapatma mekânları inşa etmiştir, psikanaliz için böyle bir şey söylenemez, o toplumsalın bütününe yayılmıştır (Deleuze, 2009a, s. 343). Psikanaliz, toplumun özgür gözeneklerinde yalnızca özel muayene düzeyinde değil, okullar, kurumlar, sektörleşme düzeyinde de işler. İkinci olarak psikanaliz her defasında bilinçdışından bahseder ancak bunu onu indirgemek, yok etmek için kullanır. Üçüncü olarak analiz sırasında hasta ne kadar konuşursa konuşsun, onun hakkında söylenecek şey aynıdır, söylenen her şey bir tür turnike, yorumlayıcı makine içerisinde alıkonur ve asla gerçekten söylenmek istenilen şeye ulaşamaz. Bunun sebebi psikanalizin otomatik bir yorumlama makinesini kullanmasıdır. Yorumlama makinesi şu şekilde özetlenebilir: ne söylenirse söylensin, söylenen şey başka bir anlama geliyor (ama her defasında aynı şeye). Dördüncüsü psikanalizin çok özel bir güç ilişkisi içermesi ve bu ilişkinin sözleşmeden, liberal öğelerden geçmesidir (Deleuze, 2009a, s. 423-426).

Psikanaliz hakkında söylenenlerden özellikle ikincisi ve üçüncüsü oldukça önemlidir. Çünkü bizde sözcükler üreten, kelimeler oluşturan çokluklar, kitleler, sürüler, halklar ve kabiledir yani bizi kat eden, bize içsel olan ve bilinçdışımızın parçası oldukları için tanımamız gereken kolektif düzenlemelerdir (Deleuze, 2009a, s. 426). Psikanaliz bilinçdışı yatırımlarını bu tür halklara, kabilelere, topluluklara genişletmez; ailevi alan içerisine hapseder ve bunu çeşitli söylenceler, trajediler vasıtasıyla yapar. Oysa ki bilinçdışı yatırımlar ailevi alanın dışarısına taşar ve bilinçdışı bir tiyatro makinesi değildir, üretici bir mekanizmadır.

Tiyatro ile kastedilen bilinçdışının temsili olarak işlemedir. Temsilin ise iki boyutu vardır, bunlardan ilki daha önceden yaşanılmış şeylerin analiz sırasında tekrarlanması ve bilince çıkarılmasıdır. İkincisi ise ailevi sınırlar içerisine, Oidipus karmaşasına ait kılınmış arzunun bütün arzuların yerine geçmesi, onları temsil etmesidir. Psikanalizin bunu gerçekleştirebilmesinin yolu ayırt edici sentezdir: “Ya herkes bunu yapsaydı, ya herkes annesiyle evlenseydi veya kız kardeşini kendisine saklasaydı? O zaman hiçbir farklılaşma, hiçbir mübadele mümkün olmayacaktı.” (Deleuze-Guattari, 2014, s. 180) Bilinçdışının üretici olarak görülmesi ise onun yatırımlarının sadece ailevi alana yönelik olmadığını, onun dışına taşıp halklara, milletlere, uluslara yönelik olduğunu belirtir. Bunu en iyi şekilde ortaya koyan şizofreninin bilinçdışısıdır. Üretici sentez yoluyla üretilmiş olan enerjiden ayırt edici sentezin kayıt için kullandığı enerjiyi çıkarırsak geriye birleştirici sentez kalır ki, o da bütün yoğunluklardan geçilmesini ve sonunda öznenin ortaya çıkışını ifade eder. Bütün yoğunluklardan geçen ise şizofrenidir ve o da bilinçdışının bütün alanlara yatırım yapabileceğini gösterir.

Arzu ilkel yerliyurtlu toplulukta yeryüzünün bedenini ifade ederken, despotik toplumda aşkın gösteren olan despotun arzusunu, kapitalist toplumda ise ailevi sınırlar içerisine kapatılmış soyut bir arzuyu ifade eder. Yapılması gereken şey de ayırt edici sentez yoluyla aile içerisinde yerli yurtlu hale getirilmiş olan arzuyu özgürleştirmek, onun üretici sentezini kesintiye uğratmamak, onun hareketini sonsuz hale getirmektir.

Figürel Olan ve Arzu İlişkisi

Deleuze ve Guattari, gösterenin dominant olduğu Lacancı bir gösteren-gösterilen ilişkisine bağlı arzu tanımlamasına karşı çıkarlar ve bunun için de Hjelmslev'in ifade-içerik ikiliğinden yararlanırlar. Hjelmslev'in bahsettiği ikiliğin, gösteren-gösterilen ikiliğine göre avantajı ise aşkınlıktan ziyade, içkinliğe dayanmasından kaynaklanır (Guattari-Ronik, 2007, s. 397-398). “Çünkü (bu dilbilim), biçim ve töz, içerik ve ifade akımlarının sözkonusu alanda akışını sağlamakta ve hiyerarşik imleyen-implenen ilişkisi yerine, ifade-içerik'in karşılıklı önvarsayım ilişkisini geçirmektedir” (Guattari-Ronik, 2007, s. 288). İfade ve içerik'in özgür akımı, arzu akımlarının yolunu izler ve onları güçlendirir (Guattari, 1990, s. 99). Lyotard ise sadece aşkın bir gösterene değil ama aynı zamanda onunla birlikte var olan gösterilenin varlığına dolayısıyla gösteren ve gösterilenden oluşan göstergenin kendisine de karşı çıkar. Onun yerine tensör kavramını koyar. Tensör kavramı ise Deleuze ve Guattari'deki şizofreninin bedenini geçtiği yoğunluklara benzer. “Eğer Roberte bir tensörse, bu onun hem fahişe hem de düşünür olmasından değildir, onun bir yoğunluğun baş dönmesinde tüm bu atıfları aşması, onların ötesine geçmesindedir.” (Lyotard, 2011a, s. 80).

Gösterge kavramına karşı çıkılmasının nedeni sözcükle, kavramla şey arasındaki oluşan yarığı, boşluğu, dile gelmemeyi ya da getirilmemeyi ifşa etmektir. Saussure'ci dilbilimde gösterge, gösteren olan ses ile gösterilen olan kavramın birliğine dayanır. Lyotard'ın karşı çıktığı şey de tam olarak bu kavram ile gerçeklik arasındaki uçurumdur. “Masa” kavramı ile dışsal dünyadaki gerçek masa arasındaki farktır. Çünkü şu ya da bu masa şeklinde işaret ettiğimiz gerçek masanın dil içerisine alınması, kavram haline dönüştürülmesi

onun manipüle edilebilir ve denetlenebilir hale gelmesine yol açar. Kendisine dayanacağımız şey hiçbir şekilde sözcük ya da metin değildir (Sellars, 2011, s. 78). Onların temelinde olan ve olmaması durumunda ne sözcüğün ne de metnin kalacağı gerçekliğin kendisidir. Bu anlamda Lyotard'da söz konusu olan şey yapısalcı ve yapı-bozumcu anlayışlardan uzaklaşıp bir görme ve algı fenomenolojisine, Merleau-Ponty'e, onun son dönem savunduğu görüşlere yaklaşmaktır. Son dönem yazılarında ise o, dünyanın sahip olduğu anlam ne olursa olsun onun dil tarafından verildiği anlayışına karşı çıkar ve dünya ile dil arasındaki kapatılamaz boşluğa dikkat çeker (Dews, 1984, s. 43).

Lyotard'ın Saussure'de karşı çıktığı bir diğer şey ise dilin ayrımsal işleyişidir ve onu saf zıtlık olumsuzlaması olarak konumlandırır. "Balık" kelimesinin fonemlerinin (ses birimlerinin) birlikteliği balık kavramının kendisine gönderimde bulunmaz, bütün başka göstergelerin yokluğunu belirtir. "Balık" doğrudan balık kavramının kendisini değil, dilin sahip olduğu başka imkânların yokluğunu ve onlardan yalnızca birisinin mümkün olduğunu, onun da balık olduğunu ifade eder. Bu anlamda Saussure için dildeki tek fark, bir gösterenin ya da kavramın dildeki bütün diğerlerine (başka gösterenlere, başka kavramlara) olan zıtlığıdır (Readings, 1991, s. 12). Eleştirdiği bu saf zıtlık olumsuzlamasına karşı Lyotard, radikal bir fark olumsuzlamasından bahseder ve o da dilin referanssal, işaretel işlevine denk gelir. Referansta bulunma, işaret etme anlama indirgenemezlerdir ve onlar zıtlığa indirgenemeyen bir farkı, dışsallığı dile dahil ederler (Readings, 1991, s. 12). Göstermenin, belirtmenin referansta bulunma ve dışyapısal gösterim olmak üzere iki türü vardır. Referansta bulunmada dile bir dışsallık katılır, şeylerin dünyası dil içerisine çağrılır. Dışyapısal gösterimde ise işaret etme, yer gösterme vardır. "Gösterilmiş olan yer, *burası*, duysal bir alanda anlaşılır...Hegel'in anladığı gibi onun doğası, lingüistik bir şeyden bütünüyle farklıdır." (Lyotard, 2011b, s. 36; Readings, 1991, s. 12). *Bura*'nın özelleştirilmesi *ön*'le, *arka*'yla, *sağ* ve *sol*'la, *yukarı* ve *aşağı*'yla ilişkilidir. Fakat buradaki terimler hiçbir şekilde aynı dilin kelimelerinin ya da ses birimlerinin birbirleriyle girmiş oldukları ilişkilere benzer olarak bura ile ilişkiye geçmezler. *Bura*, dilsel deneyimde eşiti bulunmayan bir birlikteliğe, beden ve uzamın bir aradalığına gönderimde bulunur (Lyotard, 2011b, s. 37).

Farkla ilişkili olarak Deleuze ve Guattari, Nietzsche'nin ebedi dönüş öğretisinden yararlanarak tekrar edenin aynı değil, fark olduğunu belirtirler. Ebedi dönüş, Nietzsche'nin *Böyle Söyledi Zerdüşt*'ün (Nietzsche, 2011b) "Tahayyül ve Bilmece" ile "Nekahat" metinlerinde örtük olarak vardır. Bunların birinde ebedi dönüşten bahseden Zerdüşt'tür ve her söyleyişinde ebedi dönüş yok oluyor izlenimi verir. İkincisinde ise ebedi dönüş kartal ve yılan tarafından dillendirilir ve bu, nekahat halindeki Zerdüşt'ü uyutmaya yeter. Ama yine de o, ebedi dönüşü tekerlemeye dönüştürdüklerinden bahseder. Ebedi dönüş bir tekerlemeye yani mekanik ya da doğal bir tekrara dönüştürülmüştür oysa ki o başka bir şeydir (Deleuze, 2009a, s. 195). Nedir o zaman ebedi dönüş? Bu sürece katılanların hepsinin daha sonra yeniden dönmemesidir. Güçsüz ve zayıf olanların elenmesi, güçlü olanların ise ebedi dönüş sonucunda yeniden dönmesidir. Tekrarın değil de farkın egemenliği işte bu döngüye girenlerin hepsinin olduğu gibi gelmesini değil, onların bazılarının elenmesini ve bazılarının, güçlü olanlarının geri dönmesini ifade eder. Lyotard ise farkın bir zıtlık değilse onun, bahsedilen terimlerin aynı varlığa ya da aynı düzene ait olmamalarından kaynaklandığını belirtir (Lyotard, 2011b, s. 132). Olumsuzluğu dile ait bir şey (Saussure'nin dilin ayrımsal işleyişi düşüncesini saf zıtlık olumsuzlaması olarak görmesi bununla ilişkilidir) olarak görmeliyiz; farkın ise dil ile gerçeklik arasındaki uçuruma, kapatılamaz boşluğa yönelik olduğunu anlamalıyız.

Lyotard'ın fark görüşünün temelinde yer alan gösterenin referanssal işlevi'nin bize ifade etmek istediği gerçeklik ise katı değildir aksine son derece titreşimli, yoğunluklu bir niteliğe sahiptir. Aynı tutuma Deleuze ve Guattari'de de rastlanır, bunun sebebi ise Klossowskici Nietzsche okumasıdır (Deleuze, 2009a, s. 202). Epiküros'un fikirlerinden

(Nietzsche, 2003a, s. 71) ve Spinoza'dan (Nietzsche, 2003b, s. 314-315) etkilenmiş olan Nietzsche'de ise böyle bir fikrin bulunmasından daha doğal bir şey yoktur. Sevinç ve hüzün durumlarının eylemlerimizi belirlediğini düşünen Spinoza; sevinç durumlarının bizlerin eyleme kudretini artırırken; hüzün durumlarının ise azalttığını düşünür (Deleuze-Parnet, 1990, s. 88; Deleuze, 2011, s. 32-33). Nietzsche ise insanın eylemden kesilmesi, eyleme kudretinin azalması anlamına gelen dekadans'ın (Nietzsche, 2006, s. 38, 101; Nietzsche, 2002, s. 105) sebebi olarak dini, ahlakı, metafiziği görür ve onların yerine sanatı, dionysosçu sanatı geçirmeye çalışır (Nietzsche, 2004, s. 12, 26, 124, 127, 129; Nietzsche, 2002, s. 210). Onun amacı tinsel değil, fizyolojik bir varlık olan insanın sahip olduğu içgüdülerin açığa çıkartılması ve onların engellenmesine karşı çıkmaktır. İçgüdülerin önem arzetmesi ise insanın canlı bir varlık olmasıyla ilişkilidir, canlı varlığın en temel belirtisi ise eylemektir. O zaman insanın eylemden kesilmesine sebep olan ne varsa, onun ortadan kaldırılması lazımdır.

Hem Deleuze ve Guattari hem de Lyotard, yoğunlukların en iyi örneği olarak möbiüs şeridini gösterirler. Möbiüs şeridi olarak nitelenen para kesesi, dış yüzeyi iç yüzeyiyle devamlı olacak şekilde doğru olmayan bir biçimde dikilmiş mendillerden yapılmıştır. O içeride olanın dışarıda olmasını, dışarıda olanın da içeride olmasını belirtir (Deleuze, 2015, s. 27). İçeride olanın libidinal yoğunluklar, dışarıda olanın da bu yoğunlukları kısıtlayan yapılar ya da kurumlar olduğunu düşündüğümüzde möbiüs şeridi, tam da içeri ile dışarı arasındaki ayrımın yokluğuna, libidinal yoğunlukların hem içeride hem de dışarıda işlediğine gönderimde bulunur. Dışarıda olanın yalnızca kenarda değil aynı zamanda içeride işlediğini kabul edemez miyiz? Böyle bir anlayışı kabul etmek bütünüyle libidinal yoğunlukları inkâr etmek anlamına gelir, bundan dolayı doğru değildir. Lyotard yoğunsuzlaşmanın operatörünün dışlama olduğunu ve “ya bu'dur” ya da “bu olmayan'dır” şeklinde ifade edileceğini (Lyotard, 2011a, s. 28) belirtir, bu ifade tarzı ise Deleuze ve Guattari'nin toplumsalın işleyiş tarzı olan “ya...ya da” şeklindeki ayırıcı sentezine tekabül eder. Yoğunsuzlaşmanın işleme tarzı, dışlamaya ve ayırma; yoğunluğunki ise evetlemeye ve onaylamaya dayanır.

Son olarak Lyotard, göçebelik-büyük Sıfır ikiliğine değinir (Sim, 2011a, s. 55-56; Sim, 2011b, s. 91; Williams, 2000, s. 81-82), o da Deleuze ve Guattari'nin göçebelik-yerliyurtluluk çiftine oldukça benzer (Lyotard, 2011a, s. 26; Deleuze-Guattari, 2000, s. 38-39). Büyük Sıfır'da da söz konusu olan tıpkı yerliyurtluluktaki gibi bir sabitleme, hareketsizleştirmedir. Büyük Sıfır'ın bir başka özelliği ise kapitalist ekonomi içerisindeki her şeyin değişilebilirliğini sağlayan para olmasıdır (Lyotard, 2011a, s. 106) ancak bu durum şimdilik önemli değildir.

Deleuze ve Guattari ile Lyotard'ı birbirlerinden uzaklaştıran en önemli şey ise arzu konusundaki görüşleridir. Deleuze ve Guattari, arzunun hiçbir şekilde fantezi ile bir düşünülmemesi gerektiğini, arzunun ve üretiminin gerçek olduğunu, bundan dolayı onun herhangi bir eksiklik ilişkisi içerine yerleştirilemeyeceğini savunurlar. Lyotard ise tam da arzuyu fantezi ile ilişkilendirecek ve onu nihayetsiz bir yoksunluğun içerisine hapsedecektir. Bunu yaparken de Freud'un düşlerin işleyişi kuramından yararlanacaktır.

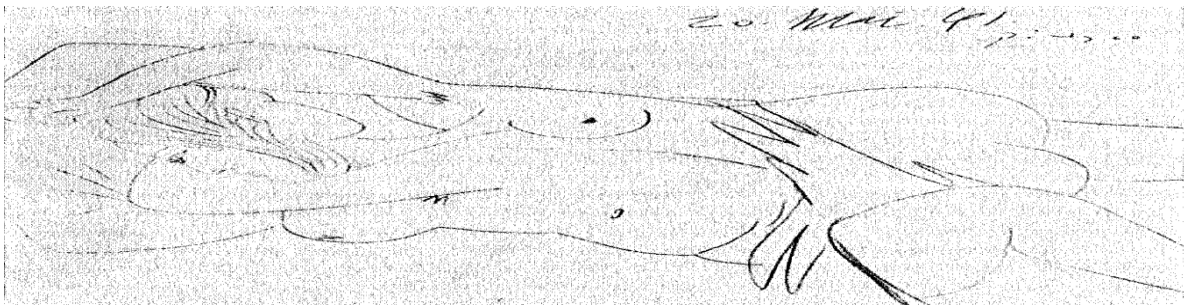
Düşlerde engellenmiş, bastırılmış içgüdülerin kendilerini açığa çıkarması ve tatmin imkânı araması yoğunlaştırma, yer-değiştirme, görsellik ve ikincil düzeltim yolları vasıtasıyla gerçekleşir. Eziyet verici rüyalarda, rüyayı gören kişi kendisinin, tanımadığı bir otorite tarafından cezalandırıldığını görür ve o figürü, kendi hayatındaki bir figürle tanımlamaya çalışır. Fakat bu figür bir kişi değil de birden fazla kişinin -anne, baba, işveren ya da ortak-birleşimi ya da yoğunlaşması da olabilir. Rüyayı görenin bu figürlerle ilgili belirsiz duyguları, rüyadaki eziyet eden tek bir kişide birleşebilir (Aydın, 2014, s. 4-5). Yoğunlaştırma bu düştteki iki ya da daha fazla göstergenin veya imgenin birleşik bir imge oluşturmak üzere bir araya gelmesidir. Göstergelerin bir araya gelmesi, birbirleri üzerine binmesi söz konusudur ki bu durum bir kelimenin yerine bir başkasının geçmesi anlamına gelen metaforun içinde

gösterenlerin üst üste gelmesiyle oluşan yoğunlaşmadır. Yer değiştirme, düşün içeriğinin artık düş düşüncelerinin çekirdeğine benzememesidir ve bu anlamda çarpıtılma söz konusudur, bunun sebebi ise sansürdür (Freud, 1996a, s. 192; Freud, 1996b, s. 42). Yer değiştirmede bir kelimenin bir başkasına bağlanmasını ve anlam transferini mümkün kılan ise bitişiklik anlamına gelen metonimi'dir (Lacan, 2006, s. 425). Düşlerin işleyişinin üçüncü özelliği, onların görsel imgeler vasıtasıyla temsil ediliyor olmalarıdır. Bir düş düşüncesi soyut olarak ifade edildiğinde kullanışsızdır fakat bir kez resim diline çevrilinde, yeni anlatım biçimiyle düşün altta yatan malzemesinin geri kalanı arasında, düşlerin işleyişinin gerek duyduğu ve eğer önce yoksa oluşturduğu zıtlıklar ve özdeşlikler daha kolay kurulabilir (Freud, 1996b, s. 71). Lacan, üçüncü görünümün her ne kadar bizleri resimsel olanla ilişkilendirse de ilerleyen aşamalarda bu durumun değiştiğini, metinsel olanla ilişkili hale geldiğini, yapılması gerekenin de gösterenin altında gösterilenin kaymasını takip etmek olduğunu belirtir. İkincil düzeltim ise gündüz düşleri ya da fantezileridir, Freud'un onları adlandırmak için kullandığı terimle belirtmek gerekirse isteği-doyurma düşleridir. Bu fantezilerin düşlerdeki rolü ya bilinçdışı düşüncenin durumuna yönelik unsurları göstermek ya da uyanık düşünceden ayrılamayan bir işlevle, ikinci düzeltim olarak kullanılmalarıdır (Lacan, 2006, s. 426).

Lacan ile Lyotard arasındaki esas sorun düşlerin işleyişinin üçüncü özelliğiyle ilişkilidir. Lacan düşleri metinsel olanla, göstergelerle analiz etmeye çalışırken ve özellikle de konuşmayla ya da konuşmadaki beklemeyle ifade ederken; Lyotard arzunun temel işlevinin konuşmak değil, işlemek olduğunu belirtir. Arzu konuşmaz, söylemin düzenine şiddet uygular. Bu şiddet ilkseldir, imgesel tatmini bu çiğnemede oluşur (Lyotard, 2011b, s. 233). Düşün yerine getirdiği işlev olan arzunun doyurulması, bir tatmin etmenin temsiline değil, bütünüyle imgesel hareketin kendisinde gerçekleşir. Arzuyu doyuran şey düşün içeriği değil; düşlemenin, fantezi kurmanın hareketidir çünkü fantezi bir çiğnemedir, verili olanı ihlal etmedir (Lyotard, 2011b, s. 241). Fantezinin önem arzeden noktası, bilinçdışı ile figürel olan arasındaki ilişkiyi sağlamasıdır. Figürel işleyişe sahip olan düşler, gösteren ve gösterilen ilişkisinin zıtlık sistemini bozar, mesajı gizler, iletişimi bloke eder, fonemleri harfler ve kelimeleri şeyler gibi deneyimler, gözün yazılı olan metni fark etmesini ve kulağın da konuşmayı dinlemesini imkânsız kılar (Lyotard, 2011b, s. 282). Figür, "ehilleştirilmemiş bir fantezi ve arzuyla ilişkili olan rahatsız edici ve yaratıcı bir süreçtir." (Flenady, 2016, s. 416; Callan-Williams, 2011, s. 46).

Figür-imege, figür-form ve figür matrix olmak üzere üç tür figür vardır. Figür-imege, halüsinasyon durumlarında, düşlerde, resmin ya da filmin sunduğu görüntülerde karşımıza çıkar. Beliren şey, olağan algılama biçimimizi bozar, buna sebep olan şey ise nesnenin sahip olduğu siluetin görünüşünün, dış hatlarınının figür-imege tarafından yapı-bozuma uğratılmasıdır. Örnek olarak da Lyotard (2011b, s. 274), Picasso'nun uyuyan kadın çizimini gösterir:

Resim 1: Picasso'nun uyuyan kadın çizimi

İçinde kadının uyuduğu bu sahne “gerçek” uzama ait değildir, o tekil bir beden tekil bir yer ve zamanda kimi pozisyonları göstermesine, sergilemesine izin verir. Bu bağlamda zamana ve realiteye karşı erotik ilgisizliği gösterir (Lyotard, 2011b, s. 274).

Figür-form ise geleneksel estetik anlayışını yapıbozuma uğratar. Pythagorasçı, Sokratesçi, Platoncu, Plotinosçu ve daha birçok ismin geleneksel estetik anlayışı, güzel olan ile ahlaki olan arasındaki yakın ilişki kurar. Bu isimler uyumun, ahengin sanatsal olanın özü olduğunu ortaya savunurlar. Figür-form tam da bu görüşe karşı gelir ve estetik olanın ritimsizlikte, düzensizlikte, kaosta da olabileceğini belirtir. Figür-forma örnek olarak Lyotard, Jackson Pollock’un eylemi resmetme tarzını gösterir. Pollock, yere serili olan tuval üzerine boyaları dökerek ya da fırlatarak alışılmadık bir resmetme tarzı ortaya koymuştur, bu durum Lyotard’a göre resmin yüzeyinde formların, değerlerin ve renklerin tekrarlanmasıyla üretilen ritmik etkilerin ve yansımaların yok oluşunu gösterir (Lyotard, 2011b, s. 275).

Tüm bu yapı-bozumların altından geçen ya da onların gelip üzerine yerleştiği konum, figür-matrix’tir. Figür-matrix, en derinde olan ve algılanamayan temel fanteziyi dile getirir. Fantezi ise köken yokluğunu belirtir, bu anlamda onun ontolojik bir gerçekliği yoktur fakat hayali bir tarafı vardır. Arzunun fanteziyle işbirliği ise onun yoksunluk ilişkisi içerisine girmesine sebep olur. Bu yoksunluk arzu açısından ve onun nesnelere ilişkisi açısından ise özeldir (Lyotard, 2011b, s. 270).

Lyotard’la birlikte bilinçdışının boğucu olmayan işleyişine kavuşmamızla birlikte bu durum bizleri kitle iletişim araçlarının bombardımanı karşısında zayıf bırakmaktadır. Özellikle ayartıcı sesler (Acet, 2013, s. 95-96) ve çifte anlama gelebilecek imalı yazılar (Yolcu, 2005, s. 207) vasıtasıyla kitlelere ulaşmaya çalışan reklamların bir diğer özelliği de etkileyici cinsel görüntüler (Bati, 2010, s. 125; Dal-Şener, 2006, s. 17) aracılığıyla bireylerin bilinçdışına nüfuz etmeye çalışmaktır.

Reklamlarda yer alan bireylerin anlamlı ve bir şeyleri ima eden kaş-göz hareketleri, çıplak ya da yarı-çıplak kusursuz güzelliklerinin sergilenişi, erotikleştirilen bedensel temasları, aktif bir cinsel ilişkiymiş izlenimi veren vücut pozisyonları vb. tüm bunlar etkileyici bir görünüm sunarlar ve bireylerin bilinçdışının resimsel olarak işlenmesine yol açarlar.

Sonuç

Kapitalizmin hem üretici kitlenin hem de dünyanın diğer yerlerindeki pazarları ele geçirme sürecinde silah altına alınacak kimselerin varlığı konusuyla yani nüfus sorunuyla arzuyu ilişkilendirdiğini ve sınırlandırdığını düşünen Reich, çözümü bu cinsel arzuların sınırsızca gerçekleştirilmesinde bulur. Çünkü ona göre cinsel arzuların herhangi bir sınırlandırma olmadan karşılanması toplumu tehdit edici olmamakla birlikte bugünkü birçok sorunun çözümü de olacaktır. İlkel toplulukların herhangi bir bastırma ile karşılaşmadan yaşamlarını nasıl devam ettirdiklerini ve bu noktada bir parçalanma riskiyle karşı kalmadıklarını çeşitli örneklerden hareketle göstermeyi amaçlayan Reich, sorunu tam da cinsel arzuların bastırılmasında görür.

Cinsel arzuların bastırılmasıyla birlikte saldırganca tutumlar ortaya çıkar. Cinsel arzuların bastırılmasının nedeni ise birikim elde etme ve bunu bir başkasıyla paylaşmama isteğidir. O zaman birikim isteği dolayısıyla cinsel arzular bastırılmazsa bu durumda onların gerçekleştirilmemesinden ya da sapmasından doğabilecek muhtemel saldırgan tutumlar da olmaz. Fakat ilerleme ve uygarlık nasıl gelişecektir? Çünkü bu kavramların her biri insanlığın daha gelişkin bir konuma erişebilmesi için çalışma ve gayreti gerektirecektir. Çalışma ve gayretin sergilenebilmesi ise birikimi, mülkiyeti ve onun arttırılmasını şart koşacaktır.

Çalışma, gayret; ilerleme, uygarlık da cinsel arzuların belirli bir ölçüde bastırılmasını gerektirecektir.

Arzunun cinsellikle ilişkilendirilmesinin sınırlandırıcı olduğunun farkında olan Deleuze ve Guattari, onun kapitalist toplum koşullarında ailevi alan içerisine hapsedilmesine ve Oidipus kompleksi vasıtasıyla da aşağılanmasına karşı çıkarlar. Arzunun eksiklik ve bu anlamda negatif olarak tanımlanmasına katılmazlar, onun pozitif ve üretken bir şey olduğunu düşünürler. Dahası arzunun işleyişinin aile ile sınırlı olmadığını, onun dışına taşıp halklara, uluslara yatırım yaptığını öne sürerler. Bunu yapan şey, sürekli olarak ilişki üreten arzunun sonsuz hareketidir.

Arzunun sonsuz hareketini, sonsuz bir şekilde arzulamayı Masoch, Nietzsche ve Kafka'nın eserlerinden hareketle temellendirmeye çalışan Deleuze ve Guattari ikilisinin bir yandan devrimci bir arzu teorisi sunduklarını diğer yandan ise kapitalizme karşı etkili bir çözüm önerisi ileri süremediklerini söylemekte yarar var. Etkili bir çözüm önerisidir çünkü arzunun ailevi alanın dışına taşıp halklara, uluslara yatırım yaptığını; şizofreninin, delinin, meczubun (kapitalizmin sınırındaki gezinenlerin, onu tehdit edenlerin) sayıklamalarında görürüz. Etkili bir çözüm önerisi değildir çünkü sonsuz bir şekilde arzulamamızı isteyen de yine kapitalizmin kendisidir. Sürekli olarak ürettiği ürünleri satmak zorunda olan kapitalizmin özellikle reklamlar vasıtasıyla kitleleri ayartmaya çalışması, onları bir üründen diğerine yöneltmesi, daha yeni olanları arzulatması önemlidir.

Bilinçdışının resimsel olarak işlediğini figür kavramından hareketle ortaya koymaya çalışan ve bundan dolayı arzuyu fantezi ile ilişkilendiren Lyotard'ın kuramında figür-matrix, figür-imege ve figür-form'un kökeninde yer alan ve onların ikisiyle de kesişen bir kavramdır. Figür-matrix kökensel yokluğu yani fanteziyi ifade eder. Kökensel yokluk ise bir türlü doyurulamayan eksiklik nedeniyle sürekli arzulamayı belirtir. Deleuze ve Guattari'nin fantezi kavramından kaçınmalarına rağmen içine çekildikleri girdaba, Lyotard tam da bu kavramı kullanarak düşer.

Dahası kapitalizmin reklamlarda etkileyici cinsel görüntüler vasıtasıyla bilinçdışına seslenmeye çalışması tam da Lyotard'ın bir resmin ya da filmin sunduğunu iddia ettiği figür-imege'lerin işlemesine yol açmakta ve onlar da en temelde bulunan figür-matrix'in yani fantezinin uyandırılmasına neden olmaktadır.

Deleuze ve Guattari ile Lyotard'ın kuramlarının kitleleri kapitalizmin ayartıcılıklarına esir ettiğini hiçbir şekilde iddia etmiyoruz (buna başta onlar karşı çıkarlardı). Böylesi bir iddiayı destekleyebilecek elimizde herhangi bir istatistiksel veri de bulunmamaktadır. Bizim önemle belirtmek istediğimiz şey, onların teorilerinin bahsedilen türden açık kapılarının olması ve bunların da önemli riskler taşımasıdır.

Kaynakça

- Acet, D. (2013). *Bilinçaltı reklamlar ve bilinçaltı reklamlarda cinsellik ögesinin kullanılması*. Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Afyonkarahisar.
- Akay, A. (2005). Önsöz. Gilles Deleuze, *Perikles ve Verdi: François Châtelet'in felsefesi*. (A. Akay, Çev.) 7-50: İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Aydın, A. (2014). *Dilbilimden Psikanalize Dil ve Arzunun Eklemlenişi*. Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Batı, U. (2010). Reklamcılıkta retorik bir unsur olarak kadın bedeni temsilleri. *Kültür ve İletişim*, 13(1), 103-133.
- Bauman, Z. (2004). *Sosyolojik düşünmek*. (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2012). *Küreselleşme: Toplumsal sonuçları* (IV. Baskı). (A. Yılmaz, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

- Belk, R. W., Ger G., Askegaard S. (2003). The fire of desire: A multisited inquiry into consumer passion. *Journal of Consumer Research*, 30(3), 326-351.
- Callan, Guy ve Williams J. (2011). A return to Jean-François Lyotard's discourse, figure. *Parrhesia, Volume was not Undetermined(12)*, 41-51.
- Campbell, C. (2005). *The romantic ethic and the spirit of modern consumerism* (Third Edition). Great Britain: Alcuin Academics.
- Clastres, P. (1992). *Vahşi savaştının mutsuzluğu*. (A. Türker-M. Sert, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Çalıcı, S. (2012). *Gilles Deleuze ve Felix Guattari'de arzu ontolojisi ve politika*. Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Antalya.
- Dal, A. ve Şener G. (2006). Cinsel öğelerin reklamda kullanımı. *Küresel İletişim Dergisi, Cilt Belirtilmemiş (1)*, 1-18.
- De Marchi, L. (1994). *Reich'in düşünsel yaşamı*. (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Deleuze, G. (2009a). *İssız ada ve diğer metinler: Metinler ve söyleşiler 1953-1974*. (F. Taylan-H. Yücefer, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2009b). *İki delilik rejimi*. (M. E. Keskin, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2011). *Spinoza: Pratik felsefe* (II. Baskı). (A. Nahum-U. Baker, Çev.) İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Deleuze, G. (2015). *Anlamın mantığı*. (Hakan Yücefer, Çev.) İstanbul: Norgunk Yayıncılık.
- Deleuze, G. ve Parnet C. (1990). *Diyaloglar*. (Ali Akay, Çev.) İstanbul: Bağlam Yayıncılık.
- Deleuze, G. ve Guattari F. (2000). *Kafka minör bir edebiyat için*. (Ö. Uçkan-I. Ergüden, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Deleuze, G. ve Guattari F. (2014). *Anti-ödipus: Kapitalizm ve şizofreni I* (II. Baskı). (F. Ege-H. Erdoğan-M. Yiğitalp, Çev.) Ankara: Bilim ve Sosyalizm Yayınları.
- Dews, P. (1984). The letter and the line: Discourse and its other in Lyotard. *Diacritics*, 14(3), 39-49.
- Eflatun (1958). *Şölen*. (A. Erhat-S. Eyuboğlu, Çev.) İstanbul: Yükselen Matbaası.
- Flenady, G. E. (2016). Transformations in discourse, figure. *Critical Horizons*, 14(3-4), 405-418.
- Foucault, M. (2003). *Cinselliğin tarihi*. (H. U. Tanrıöver, Çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Freud, S. (1996a). *Düşlerin yorumu I* (II. Baskı). (E. Kapkın, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (1996b). *Düşlerin yorumu II* (II. Baskı). (E. Kapkın, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Freud, S. (2011). *Yanılığlar ve düşler üzerine*. (K. Şipal, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Freud, S. (2012). *Totem ve tabu*. (H. İlhan, Çev.) Ankara: Alter Yayıncılık.
- Gold, S. J. (1991). An Asian approach to the understanding of consumer energy, drives and states. *Research in Consumer Behaviour*, 5(Number was not Undetermined) 33-59.
- Guattari, F. (1990). *Üç ekoloji*. (Ali Akay, Çev.) İstanbul: Hil Yayınları.
- Guattari, F. and Ronik S. (2007). *Molecular revolution in Brazil* (7th Edition). (K. Clapshow-B. Holmes, Trans.) Los Angeles: Semiotext(e).
- Kılıç, S. (2013). *Deleuze - Guattari şizoanaliz: Yaratıcı bir fark ve arzu ontolojisi*. Bursa: Sentez Yayıncılık.
- Lacan, J. (1994). *Fallus'un anlamı*. (S. M. Tura, Çev.) İstanbul: Afa Yayınları.
- Lacan, J. (2006). *Écrits*. (B. Fink in collaboration with H. Fink and R. Grigg, Trans.) Newyork-London: W. W. Norton & Company.
- Laska, B. A. (1984). *Reich*. (N. Zekâ, Çev.) İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Lévi-Strauss, C. (1969). *The elementary structures of kinship*. (J. H. Bell-J.Richard von Sturmer-R. Needham, Trans.) Boston: Beacon Press.
- Lyotard, J.-F. (2011a). *Libidinal ekonomi*. (E. Sünter, Çev.) İstanbul: Hil Yayınları.
- Lyotard, J.-F.(2011b). *Discourse, figure*. (A. Hudek-M. Lydon, Trans. with introduction by J. Mowitt) Minneapolis, London: University of Minnesota Press.

- Malinowski, B. (1989). *İlkel toplumlarda cinsellik ve baskı*. (H. Portakal, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Malinowski, B. (1992). *Vahşilerin cinsel yaşamı*. (S. Özkal, Çev.) İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Morgan, L. H. (1986). *Eski toplum I*. (Ü. Oskay, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2002). *Güç istenci*. (S. Umran, Çev.) İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Nietzsche, F. (2003a). *Şen bilim*. (L. Özşar, Çev.) Bursa: Asa Kitabevi.
- Nietzsche, F. (2003b). *İnsanca pek insanca I*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: İthaki Yayınları.
- Nietzsche, F. (2004). *Ecce homo*. (E. Yıldız, Çev.) İzmir: İlya Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2006). *Putların alacakaranlığı*. (S. Erfindik, Çev.) İzmir: İlya Yayınevi.
- Nietzsche, F. (2011a). *Ahlakın soykütüğü üstüne* (V. Basım). (Ahmet İnam, Çev.) İstanbul: Say Yayınları.
- Nietzsche, F. (2011b). *Böyle söyledi zerdüşt*. (M. Tüzel, Çev.) İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Övür, A. (2017). Bilinçaltı etkileme yöntemleri ve kitle iletişim araçlarındaki uygulamaları. *The Turkish Online Journal of Design, Art and Communication – TOJDAC*, 7(1), 25-35.
- Pirenne, J. (trhszb). *Büyük Dünya Tarihi III*. (Nihal Öno, Çev.), Basım Yeri Belirtilmemiş: Yeni Gazetecilik Limited Şirketi.
- Pirenne, J. (trhszc). *Büyük Dünya Tarihi IV*. (Nihal Öno, Çev.), Basım Yeri Belirtilmemiş: Yeni Gazetecilik Limited Şirketi.
- Readings, B. (1991). *Introducing Lyotard: Art and politics*. London and New York: Routledge.
- Reich, W. (1977). *Cinsel devrim* (II. Baskı). (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Reich, W. (1981). *Reich Freud'u anlatıyor*. (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Reich, W. (1982). *Cinsel olgunlaşma*, (H. Portakal, Çev.) İstanbul: Deniz Kitaplar.
- Reich, W. (1983). *Kanser*. (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Reich, W. (1987). *Cinsel ahlakın boy göstermesi* (II. Baskı). (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Reich, W. (1990). *Başı deritte insanlar*. (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Reich, W. (1991a). *Kişilik çözümlemesi* (II. Baskı). (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Reich, W. (1994). *Bedensel boşalmanın işlevi* (III. Baskı). (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Reich, W. (1995). *İnsanın doğadaki yeri* (II. Baskı). (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Reich, W. (2002). *Faşizmin kitle ruhu anlayışı* (III. Baskı). (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Reich, W. (2006). *Dirimin öldürülüşü* (III. Baskı). (B. Onaran, Çev.) İstanbul: Payel Yayınevi.
- Sarup, M. (2004). *Post-yapısalcılık ve postmodernizm* (II. Baskı). (A. Güçlü, Çev.) Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları.
- Sellars, R. (2011). Figure. *Lyotard-dictionary*, Edit: Stuart Sim, Edinburgh University Press, Edinburgh, 77-79.
- Sim, S. (2011a). Dispositif. *Lyotard-dictionary*. (S. Sim, Edit.) Edinburgh: Edinburgh University Press. 55-57.
- Sim, S. (2011b). Great zero. *Lyotard-dictionary*. (S. Sim, Edit.) Edinburgh: Edinburgh University Press. 91-92.
- Williams, J. (2000). *Lyotard and the political*. London and New York: Routledge.
- Yanıklar, C. (2010). *Tüketim kültürü, kapitalizm ve insan ihtiyaçları arasındaki ilişki üzerine bir tartışma*. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 34(1), 25-32.

Yolcu, E. (2005). Bilinçdışı (bilinçaltı) reklam tartışmaları ve çalışmaları. *İletişim Fakültesi Dergisi, Cilt Belirtilmemiş(22)*, 203-210.
